

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

*«Δημόσιες Δαπάνες, Αξιοπιστία και οικονομική Μεγέθυνση:
η περίπτωση της Ελλάδας»*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΜΠΟΖΑΝΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
Α.Μ. 22
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΡΓΕΙΤΗΣ Γ.

ΡΕΘΥΜΝΟ 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Πρόλογος.....	σελ. 1
II. Εισαγωγή.....	σελ.2
III. Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας και το πλαίσιο ένταξης της ΟΝΕ.....	σελ.3
IV. Έλεγχος για την αξιοπιστία του ελληνικού δημοσίου τομέα.....	σελ.10
α) Θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης.....	σελ.10
β) Εμπειρικό πλαίσιο ανάλυσης.....	σελ.14
γ) Εμπειρικά αποτελέσματα.....	σελ.17
δ) Συμπεράσματα.....	σελ.19
V. Ανασκόπηση βιβλιογραφίας αναφορικά με την σχέση δημοσίων δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης.....	σελ.21
VI. Οικονομική μεγέθυνση στην περίπτωση της Ελλάδας.....	σελ.52
VII. Επίλογος.....	σελ.54
VIII. Παράρτημα.....	σελ.57
IX. Βιβλιογραφία.....	σελ.59

I. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Γ. Αργείτη, επιβλέποντα καθηγητή, για τα σχόλια, την παρότρυνση και την γενικότερη συμβολή του. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους στάθηκαν δίπλα μου στην προσπάθεια αυτή.

*«Κάθε φορά που κλείνει ένας κύκλος,
υπάρχουν άνθρωποι χωρίς την
παρουσία των οποίων τα πράγματα θα
ήταν διαφορετικά.»*

II. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρόλη την εξέλιξη της οικονομικής επιστήμης τα τελευταία χρόνια, αρκετά ζητήματα παραμένουν ανοικτά απαιτώντας περαιτέρω εξέταση. Ένα από αυτά είναι και η σχέση που υπάρχει μεταξύ της δράσης του δημοσίου τομέα, όπως αυτή φαίνεται μέσα από τις δαπάνες του, και της οικονομικής μεγέθυνσης που συντελείται. Η προσοχή επικεντρώνεται στην σχέση των μεγεθών αυτών, εξαιτίας του ότι οι διάφορες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί, δεν δίνουν μια σταθερή εικόνα· γεγονός, που σε μεγάλο ποσοστό εξαρτάται από τα διάφορα στοιχεία και τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται κάθε φορά, αλλά και από τις απόψεις που ο κάθε μελετητής ή σχεδιαστής οικονομικής πολιτικής ασπάζεται.

Όμως, το συγκεκριμένο ζήτημα αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον αν αναλογιστεί κανείς ότι οι εφαρμοζόμενες οικονομικές πολιτικές σχεδιάζονται στην βάση της σχέσης των δύο αυτών μακροοικονομικών μεγεθών. Συνεπώς, αν και μια αλλαγή πλαισίου οικονομικής πολιτικής με ότι αυτή συνεπάγεται θεωρείται επιθυμητή, υπονοεί την ανάγκη για προσαρμογή των μεγεθών και άρα των σχέσεων που τα χαρακτηρίζουν. Σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω βρίσκεται και ο βαθμός της αξιοπιστίας που χαρακτηρίζει τον δημόσιο τομέα κάθε οικονομίας, αφού η ύπαρξη της ή μη, προσδιορίζει το μέγεθος των δαπανών, του δανεισμού και άρα και των πολιτικών που υιοθετεί κάθε οικονομία.

Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψη, η παρούσα εργασία προσπαθεί να εξετάσει τα παραπάνω για την περίπτωση της Ελλάδας· μια οικονομία, που στο σύνολο της χαρακτηρίζεται από έναν επεκταμένο δημόσιο τομέα, εφαρμογή ελλειμματικών πολιτικών για μεγάλη χρονική διάρκεια, αλλά και ασταθές οικονομικό περιβάλλον. Χαρακτηριστικά, τα οποία μεταβλήθηκαν, ή τουλάχιστον έγιναν προσπάθειες να αλλάξουν, όταν η Ελλάδα αποφάσισε να έρθει αντιμέτωπη με τις προκλήσεις του θεσμού της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (Ο.Ν.Ε.). Αν και η απόφαση αυτή έφερε μια σειρά αλλαγών, βοηθώντας την χώρα να αποκτήσει συνέπεια και συνοχή στις αποφάσεις της, αλλά και μια καλύτερη εικόνα προς τα έξω, δεν επήλθε πλήρης επίλυση των προβλημάτων της· αποτέλεσμα αναμενόμενο, αν αναλογιστούμε ότι τα προβλήματα της οικονομίας είναι κληροδοτήματα του παρελθόντος.

Μελετώντας τα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας και τον τρόπο που αυτά μεταβλήθηκαν, προσπαθούμε να βρούμε κατά πόσο ο δημόσιος τομέας χαρακτηρίζεται από αξιοπιστία ή όχι. Ο έλεγχος βασίζεται στο θεωρητικό

πλαίσιο των Hamilton και Flavin (1986) και στην χρησιμοποίηση χρονολογικών σειρών για την περίοδο 1970-2003. Με τον τρόπο αυτό, προκύπτουν κάποια πρώτα συμπεράσματα τόσο σε σχέση με τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν στο παρελθόν, όσο και ως προς τα περιθώρια επιλογής που υπάρχουν για την εφαρμογή οικονομικών πολιτικών στις μέρες μας.

Η εργασία συνεχίζεται προσπαθώντας να βρει κατά πόσο υφίσταται οικονομική μεγέθυνση στην ελληνική οικονομία. Η επιλογή των μεταβλητών που χρησιμοποιούνται στην ενότητα αυτή, προκύπτει από την διερεύνηση προγενέστερων μελετών. Έτσι, οι χρονολογικές σειρές των μεταβλητών που χρησιμοποιούνται είναι αυτές της δημόσιας κατανάλωσης και επένδυσης, αντιπροσωπεύοντας το μέγεθος των δημοσίων δαπανών καθώς και η μεταβλητή της ιδιωτικής επένδυσης, αφού υπάρχουν ενδείξεις ότι ασκεί σημαντική επίδραση στον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης.

Τα όσα τελικά προκύπτουν, συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με τα αποτελέσματα προγενέστερων ερευνών. Ενώ γίνεται ξεκάθαρο ότι ανεξάρτητα από την αλλαγή που έχει πραγματοποιηθεί στην ελληνική οικονομία, δεν έχει επέλθει η πλήρης αφομοίωση και υιοθέτηση του, αν και γίνονται προσπάθειες για την πλήρη εφαρμογή του νέου πλαισίου μακροοικονομικής δράσης. Ανεξάρτητα όμως από το τι υποστηρίζουν οι θεωρίες, τι δηλώνουν οι εμπειρικοί έλεγχοι, αν υπάρχει συμφωνία ανάμεσα τους και αν αντιπροσωπεύουν την πραγματική εικόνα της οικονομίας, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει την πραγματικότητα.

ΙΙΙ. ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΝΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ ΟΝΕ

Τα τελευταία χρόνια έντονος είναι ο προβληματισμός που υπάρχει σχετικά με τις τεράστιες αλλαγές που επέρχονται σε επίπεδο οικονομικών, και όχι μόνο, σχέσεων, αλλά και στην καταλληλότητα του τρόπου αντιμετώπισης τους. Το μεγάλο άνοιγμα των αγορών, η ευκολότερη και ταχύτερη πρόσβαση σε αυτές και γενικότερα η επικράτηση της φιλοσοφίας της παγκοσμιοποίησης, φαίνεται να χαρακτηρίζει τις διεθνείς αγορές. Και ενώ πίσω από όλα αυτά κρύβονται μόνο αισιόδοξες σκέψεις, το ζητούμενο τελικά είναι κατά πόσο η πραγμάτωση τους, έχει συντελέσει στην βελτίωση ή απλά στην στασιμότητα, αν όχι χειροτέρευση, κάποιων καταστάσεων.

Η βασική αιτία που όλα αυτά οφείλονται προέρχεται από το παρελθόν και είναι η υιοθέτηση της ιδεολογίας του νεοφιλελευθερισμού στις αρχές της δεκαετίας

του 1970, σύμφωνα με την οποία μεγάλη βαρύτητα δίνεται στην συμπεριφορά της αγοράς, περιορίζοντας σημαντικά την δράση του δημοσίου τομέα. Έτσι, ο συνδυασμός της ιδεολογίας του νεοφιλελευθερισμού και της παγκοσμιοποίησης, έχει οδηγήσει στο να θεωρείται η αγορά ο κύριος ρυθμιστής τόσο σε εθνικό, όσο και στο ευρύτερο πλαίσιο σχέσεων. Σύμφωνα με τις καταστάσεις που χαρακτηρίζουν την διεθνή οικονομία, ο ρυθμιστής «αγορά», είναι η κύρια αιτία που προάγει άνισα την οικονομική μεγέθυνση μεταξύ των διαφόρων χωρών. Οπότε για να έχει την δυνατότητα μια εθνική οικονομία να συμμετάσχει στις διεθνείς σχέσεις, θα πρέπει να δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στην αγορά της, πράγμα που συνεπάγεται τον περιορισμό των επιλογών της, όχι όμως και την απαγόρευση αρκεί αυτές να μην δημιουργούν υπερβολικό βάρος σε εθνικό επίπεδο. (Αργεΐτης, 2002, σελ.23).

Όλα τα παραπάνω, μπορούν να γίνουν ευκολότερα αντιληπτά, μελετώντας την περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) και ιδιαίτερα την λειτουργία του θεσμού της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), στα πλαίσια του οποίου η επιβολή συγκεκριμένων επιλογών είναι ισχυρή λόγω των θεσμικών κανόνων και περιορισμών που την διέπουν. Το εγχείρημα λειτουργίας της ΟΝΕ, αν και χωρίς προηγούμενη εμπειρία, βασιζόταν στην ολοκλήρωση των αγορών των χωρών-μελών της Ε.Ε. με κύριο στόχο την εσωτερική ενδυνάμωση αυτών και την αποτελεσματικότερη προώθηση και προώθηση των συμφερόντων τους. Στην πραγματικότητα η συλλογική προσέγγιση των χωρών, αποσκοπούσε σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης και εφαρμογής ενός νέου πλαισίου μακροοικονομικής πολιτικής, που θα εξασφάλιζε την σταθερότητα και αποτελεσματικότητα του θεσμού, ώστε μόνο θετικά να είναι τα αποτελέσματα της ευημερίας του κοινωνικού συνόλου.

Όλα αυτά τα ζητήματα, βρίσκονταν στο επίκεντρο της συνθήκης του Μάαστριχτ, σύμφωνα με την οποία διαμορφώθηκε ένα νέο μακροοικονομικό περιβάλλον δράσης, θέτοντας συγκεκριμένους στόχους και δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην μείωση του μεγέθους των δημοσίων δαπανών και χρέους και στην παράλληλη αύξηση της ιδιωτικής δράσης μέσω των επενδύσεων. Μεγάλη έμφαση δόθηκε και στην προσπάθεια μείωσης του πληθωρισμού σε πολύ χαμηλά επίπεδα, με την λογική ότι ένας χαμηλός πληθωρισμός θα δημιουργούσε κλίμα βεβαιότητας και άρα θα αυξάνονταν οι επενδύσεις και η οικονομική ανάπτυξη, χωρίς όμως να πραγματοποιείται μείωση της ανεργίας (Αργεΐτης, 2002, σελ.38-40).

Το ερώτημα όμως που γεννάται γύρω από το ζήτημα αυτό, είναι κατά πόσο μπορεί να υπάρξει σύνδεση μεταξύ ενός χαμηλού επιπέδου πληθωρισμού και υψηλής

οικονομικής μεγέθυνσης (Stanners W., 1993, σελ.79). Ο Stanners (1993), ήταν ένας από τους επικριτές της υπόθεσης αυτής και στην προσπάθεια απόρριψης της χρησιμοποίησε στοιχεία δύο διαφορετικών δειγμάτων· το ένα από αυτά περιελάμβανε εννιά ευρωπαϊκές χώρες και αναφερόταν στην περίοδο μεταξύ 1960-1986 και το δεύτερο είχε να κάνει με σύνολο σαράντα τεσσάρων χωρών, αναπτυσσόμενων και μη, για την περίοδο 1980-1988. Οι μεταβλητές που προσπάθησε να συσχετίσει ήταν αυτές του κατά κεφαλήν ΑΕΠ υπολογισμένο σε σταθερές και τρέχουσες τιμές και του πληθωρισμού.

Έτσι, συγκρίνοντας τα στοιχεία του δείγματος 1980-1988, διαπίστωσε ότι για μεγάλο ποσοστό χωρών, ακόμα και αν αφαιρούνταν από αυτό οι πέντε χώρες με τον υψηλότερο πληθωρισμό, δεν παρουσίαζαν καμία συσχέτιση ανάμεσα στον πληθωρισμό και στην ανάπτυξη του ΑΕΠ, ενώ ακόμα και αν χρησιμοποιούσε στις εκτιμήσεις του τις δώδεκα δυτικές και πιο εκβιομηχανισμένες χώρες που είχαν και το μεγαλύτερο ποσοστό προόδου μέσα στον χρόνο, τα αποτελέσματα δεν διαφοροποιούνται σημαντικά (Stanners, 1993, σελ.81-84). Μία διαπίστωση που παρέμεινε αμετάβλητη και για το δείγμα των εννέα χωρών της περιόδου 1950-1986, με μόνη διαφορά την μεταβολή των μεγεθών.

Οι διαπιστώσεις αυτές ενισχύονται και από παλαιότερες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί (Thirlwall&Barton, (1971), Lucas (1973)). Όμως, η εμφάνιση αρνητικής σχέσης μεταξύ πληθωρισμού και οικονομικής μεγέθυνσης θεωρείται λογική, από την στιγμή που το δείγμα αποτελείται από διάφορες χώρες, αναπτυσσόμενες και μη, οπότε και υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ των χαρακτηριστικών τους. Σύμφωνα με όλα αυτά, οι περισσότεροι ανεπτυγμένες χώρες χαρακτηρίζονται από αρνητική σχέση μεταξύ πληθωρισμού και οικονομικής ανάπτυξης, χωρίς να αλλάζει τίποτα, ακόμα και αν γίνει σύγκριση κάθε χώρας χωριστά (Stanners, 1993, σελ.88). Χαρακτηριστικό όμως είναι ότι συγκρίνοντας στοιχεία μεταξύ χρονικών περιόδων, διαπιστώνεται ότι περίοδοι υψηλής οικονομικής μεγέθυνσης ακολουθούνται από περιόδους υψηλού πληθωρισμού· έτσι, για παράδειγμα διετείς ή και τριετείς περίοδοι υψηλού πληθωρισμού, συνοδεύονται από ίδιες περιόδους οικονομικής μεγέθυνσης (Stanners, 1993, σελ.99). Ωστόσο, οι συνέπειες που μπορεί να έχει μακροχρόνια η σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και πληθωρισμού, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την διάρθρωση και τα χαρακτηριστικά καθεμιάς οικονομίας, αφού ένα τέτοιο αποτέλεσμα δεν μπορεί να αιτιολογηθεί .

Αργότερα βέβαια, ο ίδιος ο Stanners αναίρεσε τα όσα υποστήριζε παραπάνω, αφού έχοντας επηρεαστεί από μελέτη του Baroo (1995), διαπίστωσε ότι υπάρχουν πολλοί προσδιοριστικοί παράγοντες που επηρεάζουν την σχέση μεταξύ των δύο μεγεθών, με σημαντικότερο αυτό της εκπαίδευσης των ατόμων και άρα του ανθρώπινου κεφαλαίου που χαρακτηρίζει κάθε κοινωνία. Τέλος, συμφώνησε ότι η ύπαρξη αρνητικής σχέσης μεταξύ πληθωρισμού και επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης, ισχύει μονάχα για τις χώρες που χαρακτηρίζονται από καταστάσεις υπερπληθωρισμού (Stanners, 1996, σελ.512).

Φαίνεται ότι τις παραπάνω αντιλήψεις ασπάζονταν και οι σχεδιαστές του θεσμού της ONE, στην περίπτωση του οποίου το επίπεδο του πληθωρισμού, των συναλλαγματικών ισοτιμιών και γενικότερα η νομισματική πολιτική, σχεδιάστηκε ώστε όλα αυτά να υπόκεινται στον έλεγχο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Με αυτόν τον τρόπο, αφαιρέθηκε από τις εθνικές οικονομίες η δυνατότητα αντιμετώπισης ανισορροπιών με την χρήση νομισματικών μέσων, όπως αυτά του επιτοκίου και των συναλλαγματικών ισοτιμιών, ενώ παράλληλα αναβαθμίστηκε ο ρόλος της δημοσιονομικής πολιτικής, μετατρέποντας την σε βασικό μακροοικονομικό εργαλείο ρύθμισης των εθνικών οικονομιών. Βασική προϋπόθεση της αναβάθμισης αυτής ήταν η επιτυχής αντιμετώπιση των βραχυχρόνιων διακυμάνσεων, καθώς και η αντιμετώπιση των μακροχρόνιων προβλημάτων φερεγγυότητας των δημοσιονομικών αρχών, ειδικότερα στις χώρες που αντιμετώπιζαν χρόνια προβλήματα δημοσίων ελλειμμάτων και χρεών (Αργείτης, 2002, σελ.50).

Σε συνάρτηση με τις αποφάσεις που εφαρμόστηκαν, βρισκόταν και ο προβληματισμός που είχε να κάνει με το πώς θα μπορούσε να υπάρξει συντονισμός και εφαρμογή κοινών αποφάσεων και οικονομικών πολιτικών από την στιγμή που καθεμιά από τις οικονομίες, σε εθνικό επίπεδο, ακολουθούσε οικονομικές πολιτικές που αντικατόπτριζαν τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες της. Αυτός ήταν και ένας από τους κυριότερους λόγους για τον οποίο η δημοσιονομική πολιτική καθορίστηκε στην βάση των ελλειμμάτων και πλεονασμάτων των εθνικών οικονομιών και τίθονταν αυστηρά κριτήρια σε σχέση με αυτά: ωστόσο, παρόλο που η άσκηση ενός πλαισίου αυστηρής δημοσιονομικής πολιτικής, αρχικά φαινόταν ως μειονέκτημα και αφαιρούσε το δικαίωμα επιλογής από τις εθνικές οικονομίες, τελικά εφαρμόστηκε. Και αυτό γιατί απέβλεπε στην μακροχρόνια απελευθέρωση της εθνικής αποταμίευσης από την πίεση του δημοσίου δανεισμού, οπότε προσδοκόταν αύξηση της οικονομικής μεγέθυνσης, σταθερότητα τιμών και άρα και αύξηση εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας

των αγορών, χωρίς όμως η προσαρμογή των πολιτικών αυτών να θεωρείται δεδομένη για όλες τις χώρες. (Αργείτης, 2002, σελ.54).

Έντονη όμως ήταν και η συζήτηση σχετικά με τα επίπεδα που ορίζονταν για το έλλειμμα και το χρέος των χωρών. Έτσι, οι Buitter et.al (1992), υποστήριζαν ότι το να θέτει κανείς τόσο αυστηρούς στόχους, δημιουργεί προβλήματα αφού δεν λαμβάνονται υπόψη οι εξωτερικοί παράγοντες που μπορούν να επιδρούν σε αυτά. Από την άλλη όμως, η πειθαρχία και η αυστηρότητα των μέτρων αυτών, θα βελτιώναν τις καταστάσεις σε χώρες όπως το Βέλγιο και η Ιταλία, που χαρακτηρίζονται από μεγάλα ελλείμματα και που για πολλούς συσχετίζονται με την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, πίσω από αυτήν την αυστηρότητα, βρίσκονταν οι προσπάθειες για αποφυγή οικονομικών κρίσεων όπως αυτές που αντιμετώπισε η Ευρώπη στις δεκαετίες του 1980 και 1990 και που ήταν αποτέλεσμα της δραματικής αύξησης της ανεργίας και των χρεών των χωρών. Αν και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η σημαντικότητα των παραπάνω, αυτό που τελικά παρατηρήθηκε ήταν ότι οι διάφορες χώρες στην προσπάθεια τους για επίτευξη των στόχων μέσα σε στενά χρονικά περιθώρια, αδιαφόρησαν για την διάρθρωση των υπολοίπων πολιτικών και κυριότερα της φορολογικής πολιτικής που εφάρμοσαν με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν σημαντικά κοινωνικά κόστη (Masson, 1996, σελ.996-997).

Και ενώ ο θεσμός της ONE εφαρμόζεται, αμφιβολίες συνεχίζουν να υπάρχουν και για τον βαθμό εφαρμογής της δημοσιονομικής πολιτικής σε βάθος χρόνου, εξαιτίας της ύπαρξης τριών σημαντικών εμποδίων. Το πρώτο από αυτά είναι ότι τα επιδιωκόμενα επίπεδα χρέους και ελλειμμάτων δεν μπορούν να επιτευχθούν από χώρες που αντιμετωπίζουν ήδη υψηλά χρέη, όπως το Βέλγιο, οπότε θα πρέπει να γίνει κάποια χρονική αναπροσαρμογή για την εφαρμογή των πολιτικών σε αυτές. Επιπλέον, το δημογραφικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση στο σύνολο της, φαίνεται να δημιουργεί περισσότερες ανάγκες που σχετίζονται με το κοινωνικό σύνολο, τουλάχιστον τις επόμενες δύο δεκαετίες, οπότε απαιτείται προσαρμογή των δαπανών και άρα και των επιθυμητών επιπέδων των ελλειμμάτων. Σημαντικότερο όμως εμπόδιο, είναι αυτό του χρόνου και της πολιτικής ανεξαρτησίας που θα πρέπει κάποια στιγμή οι χώρες να αποκτήσουν, ώστε να εφαρμόσουν πολιτικές ανάλογες των αναγκών τους. Βέβαια, το σημείο αυτό σύμφωνα με τον Tiebout (1956), έχει να κάνει περισσότερο με τον βαθμό ετοιμότητας που υπάρχει για την αποδοχή στην νοοτροπία μιας κοινής νομισματικής ένωσης και με ότι αυτή συνοδεύεται. Ωστόσο, τίθεται ζήτημα του πόσο επιθυμητός και απαραίτητος είναι

ένας κοινός δημοσιονομικός κανόνας: οι διάφορες μελέτες που σχετίζονται με το ζήτημα αυτό καταλήγουν σε διαφορετικά συμπεράσματα ανάλογα με τις περιπτώσεις που εξετάζουν (Masson, 1996, σελ.999-1001).

Σε αυτό το πλαίσιο αλλαγών και προσαρμογών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ελληνική οικονομία και η ένταξη της στην ΟΝΕ, απαιτούσε δυναμικές και αποφασιστικές κινήσεις, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος γιατί σε κάθε διαφορετική περίπτωση το αποτέλεσμα θα ήταν η αποξένωση. Έτσι, εξαιτίας της ελληνικής οικονομικής πραγματικότητας, όπου το επίπεδο του πληθωρισμού, της ανεργίας και των δημοσίων ελλειμμάτων βρίσκονταν σε αρκετά υψηλά επίπεδα, σε αντίθεση με αυτά της οικονομικής ανάπτυξης και του ισοζυγίου, οπότε γινόταν ακόμα πιο επιτακτική η ανάγκη για συγκεκριμένες αλλαγές. Αλλαγές οι οποίες γίνονταν δυσκολότερες εξαιτίας της εμφάνισης του πολιτικού-εκλογικού κύκλου, των πελατειακών σχέσεων και της ασταθούς και ασυνεπούς πολιτικής αντίληψης για τις οικονομικές πολιτικές που η χώρα έπρεπε να εφαρμόσει. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι προσπάθειες που γίνονταν, δεν απέδιδαν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Σε γενικές γραμμές, οι δύο τελευταίες δεκαετίες της ελληνικής οικονομίας παρουσίαζαν προβλήματα ανισορροπίας σε κρίσιμα ισοζύγια της, αφού υπήρχε μεγάλη ασυμμετρία ανάμεσα στην συνολική εγχώρια προσφορά και ζήτηση και ανισορροπία στο δημοσιονομικό της ισοζύγιο, το οποίο χαρακτηριζόταν από συνεχή ελλείμματα και συσσωρευμένο χρέος, οπότε και υπονομευόταν η αξιοπιστία του δημοσίου τομέα. Ταυτόχρονα με όλα αυτά, η αυξημένη ευαισθησία που χαρακτήριζε την νομισματική βάση έκανε τα προβλήματα ακόμα δυσκολότερα. Βασικότερο όμως πρόβλημα της οικονομίας ήταν η απουσία δυναμισμού και συνοχής αποφάσεων στην πλευρά παραγωγής πλούτου. Αποτέλεσμα όλων αυτών, ήταν η οικονομία να παγιδεύεται σε συγκεκριμένες αναπτυξιακές πολιτικές, που όχι μόνο δεν απέδιδαν, αλλά φυλάκιζαν την οικονομία σε έναν φαύλο κύκλο οικονομικής στασιμότητας (Αργείτης, 2002, σελ. 195-196,κεφ.4).

Κάνοντας μια γρήγορη αναδρομή στην οικονομική πολιτική που χαρακτήριζε την Ελλάδα τις τελευταίες δύο δεκαετίες, μπορεί να γίνει διαχωρισμός σε δύο περιόδους. Σε αυτήν της προ-1992 περίοδο (δεκαετία 1980-1990), όπου υπήρχε σχετική ελευθερία επιλογών ως προς την οικονομική πολιτική, κάτι που σταδιακά μειώθηκε λόγω των θεσμικών παρεμβάσεων της Ε.Ε. με σκοπό την απελευθέρωση των αγορών της. Τελικά όμως, λόγω εσωτερικών και εξωτερικών παρεμβάσεων,

εφαρμόστηκαν αρκετά περιοριστικές πολιτικές, χωρίς να επέλθουν τα επιθυμητά αποτελέσματα και τα προβλήματα να μεταβιβάζονται στην επόμενη δεκαετία.

Η δεύτερη περίοδος είναι η μετά-1992 περίοδος, γνωστή και ως προ-ONE εποχή, αφού η Ελλάδα βρισκόταν σε αναπροσαρμογή των μακροοικονομικών μεγεθών της ώστε να επέλθει σύγκλιση. Έτσι, στην διάρκεια αυτής, έγιναν σημαντικές διαρθρωτικές και θεσμικές αλλαγές ως προς την άσκηση της οικονομικής πολιτικής, με κυριότερη την υιοθέτηση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου διαχείρισης. Όμως και στην περίπτωση αυτής της περιόδου, οι εφαρμοζόμενες πολιτικές χαρακτηρίζονται ως περιοριστικές, καθώς δεν υπήρχε άλλη επιλογή. Έτσι, έγιναν φιλότιμες προσπάθειες, οι οποίες απέδωσαν καρπούς, για μείωση του πληθωρισμού και των βασικών ελλειμμάτων, απελευθέρωση των αγορών και δραστηριοποίηση του ιδιωτικού τομέα.

Το ότι όμως, έγιναν προσπάθειες και τελικά βελτιώθηκαν κάποια από τα μεγέθη, δεν συνεπάγεται ότι επιλύθηκαν όλα τα προβλήματα που η ελληνική οικονομία αντιμετώπιζε. Εξάλλου, παρά το γεγονός της σύγκλισης που επήλθε σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες τα προβλήματα της ανεργίας, της ανισοκατανομής του εισοδήματος και της οικονομικής ανισότητας, δεν φαίνεται να έχουν λυθεί.

Ωστόσο, η Ελλάδα στην προσπάθεια της αυτή, έγινε μέλος μιας ομάδας χωρών, που προσπαθούσαν να μειώσουν τα ελλείμματα τους. Συνεπώς, ενδιαφέρον είναι να εξετάσουμε την σχέση που υπάρχει μεταξύ ελλειμμάτων και πραγματικής οικονομικής μεγέθυνσης που συντελείται. Ως προς το ζήτημα αυτό, οι περισσότερες μελέτες που έχουν γίνει, διαπιστώνουν ότι τα ελλείμματα ή και το χρέος που μια οικονομία αντιμετωπίζει, επηρεάζει σημαντικά τον σχεδιασμό των πολιτικών της. Έτσι, οι Eisner και Pieper (1986), χρησιμοποιώντας εκτιμήσεις για την μεταβλητή του πληθωρισμού ώστε να διορθωθούν τα λάθη που υπήρχαν στους υπολογισμούς του χρέους και για την περίοδο 1955-1984, κατέληξαν στην ύπαρξη σημαντικών ενδείξεων ότι η δημοσιονομική πολιτική που ασκείται ανεξάρτητα από το αν προσαρμόζονται ή όχι τα ελλείμματα, δεν επηρεάζει σημαντικά το παραγόμενο προϊόν. Επανεξέταση όμως του υποδείγματος τους, δηλώνει ότι τα εθνικά ελλείμματα θα πρέπει να διορθώνονται όταν αποτιμάται ο ρόλος της δημοσιονομικής πολιτικής προς την σταθεροποίηση των πραγματικών οικονομικών δραστηριοτήτων. Ανεξάρτητα όμως από το αν αυτό συμβαίνει ή όχι, τα δημόσια ελλείμματα θα επηρεάζουν το συνολικό παραγόμενο προϊόν. Ως προς την ύπαρξη ανατροφοδοτικής

σχέσης ανάμεσα στο δημόσιο έλλειμμα και στο ΑΕΠ, φαίνεται ότι αυτή εμφανίζεται μονάχα όταν διορθωθεί το μέγεθος του πληθωρισμού (Darrat&Suliman, 1992, σελ.39).

Συσχετίζοντας όλα τα όσα αφορούν την ελληνική οικονομία και τα χαρακτηριστικά της, μπορούμε να διαπιστώσουμε εύκολα ότι ήταν επιτακτική η ανάγκη για αλλαγή, τόσο σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής, όσο και σε επίπεδο μηχανισμού παραγωγής. Και αυτό γιατί μόνο έτσι, θα μπορούσε να αυξηθεί η ποιότητα και ποσότητα της παραγωγής και άρα και η ανταγωνιστικότητα και ο ρυθμός οικονομικής της ανάπτυξης. Ωστόσο, όλα αυτά απαιτούσαν και απαιτούν, την συνέχεια και συνέπεια των εφαρμοζόμενων πολιτικών, αλλά και προσαρμογή στις υποταγές της εποχής των μακροοικονομικών μεγεθών της οικονομίας. Βέβαια, η ελληνική οικονομία, δεν είχε, ούτε και έχει, δυνατότητα διαφορετικών επιλογών, αφού ως μελλοντική χώρα-μέλος της ΟΝΕ, έπρεπε να ακολουθηθούν συγκεκριμένες γραμμές πολιτικών και στόχων, ανεξάρτητα με το αν αυτές συνέπιπταν με τις ανάγκες των χωρών σε εθνικό επίπεδο.

IV. ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ

ΤΟΜΕΑ¹

α)Θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης

Λαμβάνοντας υπόψη τις προσπάθειες της Ελλάδας για αναπροσαρμογή των μακροοικονομικών μεγεθών της στα πλαίσια ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ, θεωρείται αναγκαίος ο έλεγχος για τον βαθμό αξιοπιστίας του δημοσίου τομέα.

Η διερεύνηση του συγκεκριμένου ζητήματος, αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον για δύο σημαντικούς λόγους· ο πρώτος βασίζεται στο γεγονός ότι το μέγεθος της αξιοπιστίας συνδέεται, ή τουλάχιστον συνδεόταν ως την περίοδο ένταξης στην ΟΝΕ, άμεσα με την άσκηση της οικονομικής πολιτικής θέτοντας ερωτήματα σχετικά με την δυνατότητα δανεισμού της εκάστοτε κυβέρνησης, της μορφής των οικονομικών πολιτικών και της επίδρασης που αυτές έχουν πάνω στην πορεία συγκεκριμένων μεγεθών. Ο δεύτερος λόγος, συνδέεται με την προσπάθεια ένταξης της οικονομίας στην ΟΝΕ, εξαιτίας του ότι στην Ε.Ε υπήρχε έντονος προβληματισμός ως προς την δημοσιονομική πολιτική που ασκούσε την περίοδο εκείνη κάθε χώρα. Εξάλλου, η

---

¹ Η ανάλυση της παρούσας ενότητας βασίζεται σε άρθρο του Αργεΐτη Γ. (2000).

συμμετοχή στην ONE, προσδιοριζόταν σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών. Και αυτό γιατί, οι δυνατότητες συνεργασίας μεταξύ των κυβερνήσεων σε θέματα δημοσιονομικής πολιτικής θα περιορίζονταν αισθητά σε περίπτωση εμφάνισης προβλημάτων δανεισμού. Έτσι, προκειμένου να αποφευχθεί η πιθανότητα να συμβεί κάτι τέτοιο η συνθήκη του Μάαστριχ επέβαλλε διάφορους κανονισμούς ώστε να υπάρξει οικονομική σύγκλιση, πειθάρχηση και συμμόρφωση με απώτερο σκοπό την αύξηση του βαθμού αξιοπιστίας των δημοσίων τομέων των χωρών-μελών του θεσμού.

Η κεντρική ιδέα για όλα αυτά βρισκόταν στην έκθεση Delors (1989), σύμφωνα με την οποία νομισματική ένωση χωρίς δημοσιονομική σύγκλιση ήταν πιθανό να οδηγήσει σε νομισματική και οικονομική αστάθεια. Μια σκέψη λογική από την στιγμή που οι χώρες έμπαιναν σε διαδικασία στενής συνεργασίας και ολοένα μεγαλύτερης αλληλεξάρτησης. Όμως, σύμφωνα με τους Buiters, Corsetti, Roubini (1993), ακριβώς εξαιτίας της αλληλεξάρτησης των οικονομιών, αυξανόταν και η πιθανότητα τα προβλήματα μιας οικονομίας να επιδρούν στις υπόλοιπες, ανεξάρτητα από το αν οι τελευταίες πειθαρχούσαν στους στόχους δημοσιονομικής σύγκλισης· μια τέτοια εξέλιξη, θα μπορούσε να προκαλέσει νομισματική αστάθεια ή ακόμα και κρίση στο περιβάλλον υψηλής νομισματικής αλληλεξάρτησης (Αργεΐτης, 2000, σελ. .

Η πιθανότητα ενός τέτοιου σεναρίου, ήταν καίρια, αν αναλογιστούμε ότι από την στιγμή που κάποια χώρα αντιμετωπίζει προβλήματα χρέους και παρά τον βαθμό αξιοπιστίας της, μπορεί να οδηγηθεί σε αλλαγή συναλλαγματικής ή και γενικότερα οικονομικής πολιτικής για την επιλυσή του· για την αποφυγή μιας τέτοιας κίνησης, η συνθήκη του Μάαστριχ απέβλεπε στον περιορισμό των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ, ώστε να ικανοποιούνται τα ποσοτικά κριτήρια της δημοσιονομικής σύγκλισης, αλλά και να βελτιώνεται το ποιοτικό κριτήριο της φερεγγυότητας, συμβάλλοντας στην σταθερότητα της ONE. Εξάλλου, η όποια βελτίωση φερεγγυότητας του δημοσίου τομέα, αλλά και η συνεπής επιδίωξη της από κάθε κυβέρνηση μείωνε τον κίνδυνο αποτυχίας εισόδου στην ONE.

Στην προσπάθεια εμπειρικής διερεύνησης του ζητήματος αξιοπιστίας του δημοσίου τομέα της Ελλάδας, το πλαίσιο ανάλυσης που χρησιμοποιείται είναι αυτό των Hamilton και Flavin (1986), του οποίου η αξιολόγηση συνδέεται άμεσα με την δυνατότητα έκδοσης νέου χρέους από την εκάστοτε κυβέρνηση και άρα και με την άσκηση επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής. Εξάλλου, μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας, υποστηρίζει πώς ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που η

ελληνική οικονομία του σήμερα αντιμετωπίζει, είναι αυτό του δημοσίου χρέους, αν και έχει μειωθεί σημαντικά γεγονός που θέτει εμπόδια στις διάφορες εξελίξεις και στην πορεία που μπορούν να έχουν τα διάφορα δημοσιονομικά και γενικότερα μακροοικονομικά της μεγέθη. Σημαντικό ρόλο σε όλα αυτά, παίζει και η διάρθρωση του χρέους, η δυναμική αυτοτροφοδότησης που έχει αποκτήσει, οι διάφορες πιέσεις που ασκούνται από τις εγχώριες αγορές και που δημιουργούν προβλήματα στις διάφορες μακροοικονομικές μεταβλητές, αλλά και μακροοικονομικές και αναπτυξιακές εμπλοκές.

Σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο, μια κυβέρνηση ακολουθώντας ελλειμματικές πολιτικές, υποθετικά υπόσχεται στους πιστωτές της, ότι θα δημιουργήσει μελλοντικά πλεονάσματα στον κρατικό της προϋπολογισμό, τα οποία και θα αντισταθμίσουν τα όποια ελλείμματα. Σύμφωνα μάλιστα με τους Hamilton και Flavin (1986), αν η κάθε κυβέρνηση υπόκειται σε δεσμεύσεις τέτοιας μορφής, τότε πολιτικές διαχρονικών δημοσιονομικών ελλειμμάτων είναι πολύ πιθανό να είναι ανέφικτες. Ενώ, η δυνατότητα ή όχι του να έχει μια οικονομία συνεχή ελλείμματα στον κρατικό της προϋπολογισμό, έχει σημαντικές επιπτώσεις και στην αποτελεσματικότητα της μακροοικονομικής πολιτικής στο σύνολο της. Αυτό για παράδειγμα σημαίνει ότι διαφορετική επίπτωση θα έχει η προσπάθεια κάλυψης του δημοσίου ελλείμματος από την δημιουργία νέου χρήματος και διαφορετική από την επιβολή νέων ή υψηλότερων φόρων. Σε κάθε περίπτωση όμως οι διάφορες επιδράσεις φαίνονται στον τρόπο διαμόρφωσης των διαφόρων μακροοικονομικών μεγεθών της οικονομίας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι στην σχετική βιβλιογραφία (Hamilton&Flavin (1986), Corsetti, Roubini, (1991, 1993)) ο χρεώστης μπορεί να αποκαλεστεί φερέγγυος εάν οι υποχρεώσεις του δεν ξεπερνούν την παρούσα αξία των μελλοντικών του εσόδων, τα οποία μπορούν να διατεθούν για την εξυπηρέτηση του χρέους του. Σημαντική όμως είναι η διάκριση που υπάρχει μεταξύ χρεωστών δημοσίου και ιδιωτικού τομέα ως προς τον περιορισμό φερεγγυότητας, υπό την έννοια ότι ο δημόσιος χρεώστης μπορεί να αυξήσει τα έσοδα του πολύ πιο εύκολα σε σχέση με αυτόν του ιδιωτικού τομέα. Αυτό βέβαια, δεν σημαίνει ότι η δημιουργία νέου ελλείμματος ή και η συσσώρευση χρέους, δεν λαμβάνονται υπόψη από την εκάστοτε κυβέρνηση, αφού σε κάθε περίπτωση υπερσυσσώρευσης χρέους, δημιουργούνται περιορισμοί και πιέσεις στην άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής.

Όμως τόσο για τους Hamilton και Flavin (1986), όσο και για τους Buiter, Corsetti, Roubini (1993), μια βασική προϋπόθεση για την επίτευξη μακροχρόνιας ισορροπίας στα δημόσια οικονομικά, είναι η ισότητα μεταξύ του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας και του επιτοκίου αποπληρωμής του χρέους. Συγκεκριμένα, αν το πραγματικό επιτόκιο δανεισμού μιας κυβέρνησης, είναι ίσο ή μεγαλύτερο από τον ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας, τότε τα συνεχιζόμενα ελλείμματα, θα αυξήσουν τον λόγο του χρέους προς το ΑΕΠ, μειώνοντας τη φερεγγυότητα του δημοσίου τομέα. Σε μια τέτοια περίπτωση, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί κατά πόσο οι πιστωτές θα συνεχίσουν να χρηματοδοτούν ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού, αγοράζοντας δημόσιο χρέος. Όμως, μια κυβέρνηση είναι ικανή να προστατεύσει την αξιοπιστία της, εάν μπορεί να θεωρηθεί αξιόπιστη ώστε να εφαρμόσει πλεονασματικές πολιτικές στον μελλοντικό της προϋπολογισμό. Σημαντικό ρόλο για την ανάκτηση αξιοπιστίας, παίζει και ο τρόπος διαμόρφωσης των προσδοκιών των πιστωτών για την μακροχρόνια αξιοπιστία της εκάστοτε κυβέρνησης.

Η αντίθετη από την παραπάνω περίπτωση, είναι όταν το πραγματικό επιτόκιο δανεισμού της κυβέρνησης είναι μικρότερο σε σχέση με τον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης, οπότε οι πολιτικές ελλειμματικού προϋπολογισμού είναι δυνατόν να συνεχιστούν χωρίς να συμβάλλουν στην αύξηση του λόγου του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ (Buiter (1979), Hamilton&Flavin (1986), Corsetti&Roubini (1993)). Σε ένα τέτοιο μακροοικονομικό περιβάλλον, ο δημόσιος τομέας θα συνέχιζε να είναι φερέγγυος για τους δανειστές του, πράγμα που συνεπάγεται την δυνατότητα έκδοσης νέου χρέους προκειμένου να χρηματοδοτηθεί μέρος του ελλείμματος και να εφαρμοστούν επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι θεωρώντας δεδομένη την μακροοικονομική δομή και την οικονομική συγκυρία, το δημόσιο χρέος και η υπερσυσσώρευση του, είναι πιθανό να λειτουργήσουν ως σημαντικός περιορισμός στην ασκούμενη δημοσιονομική πολιτική. Οπότε, η μακροχρόνια σχέση μεταξύ της παρούσας αξίας των δημοσίων δαπανών με την παρούσα αξία των δημοσίων εσόδων, μπορεί να προσδιορίσει την δυνατότητα κάθε κυβέρνησης για περαιτέρω δανεισμό. Στην ουσία, ο πραγματικός περιορισμός είναι ότι μακροχρόνια ο κρατικός προϋπολογισμός, θα πρέπει να είναι ισοσκελισμένος, ώστε να διατηρείται η αξιοπιστία του δημοσίου τομέα.

β) Εμπειρικό πλαίσιο ανάλυσης

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το υπόδειγμα που χρησιμοποιείται είναι αυτό των Hamilton και Flamin (1986), το οποίο εξετάζει την αξιοπιστία, φερεγγυότητα, του δημοσίου τομέα και τον πιθανό περιορισμό που αντιμετωπίζει μια κυβέρνηση στο τρέχον έτος στην προσπάθεια της να εκδώσει νέο χρέος. Βασική υπόθεση, αλλά ταυτόχρονα και περιορισμός, του υποδείγματος, είναι ότι όσοι κατέχουν χρεόγραφα του δημοσίου, διαμορφώνουν τις προσδοκίες τους με ορθολογικό τρόπο.

Η αξιοπιστία του δημοσίου τομέα, σχετίζεται με τα βασικά μεγέθη του καθαρού ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού (D) (δημόσιο έλλειμμα μείον τόκοι) και του δημοσίου χρέους (B). Σύμφωνα με το υπόδειγμα και τις υποθέσεις των Hamilton και Flamin (1986), σε μορφή εξίσωσης το δημόσιο χρέος μακροχρόνια μπορεί να εκφραστεί ως συνάρτηση του δημοσίου ελλείμματος παίρνοντας την μορφή:

$$B_t = (1 + \lambda)B_{t-1} - D_t \quad (1)$$

$$\text{όπου } \lambda = (r - g)/(1 + g)$$

r = το επιτόκιο δανεισμού για το δημόσιο

g = ο ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας

και αν πάρουμε τους λόγους του δημοσίου ελλείμματος και χρέους ως προς το ΑΕΠ, η παραπάνω συνάρτηση, μπορεί να γραφεί ως εξής:

$$\text{αν } b_t = B_t / \text{ΑΕΠ} \quad \text{και} \quad d_t = D_t / \text{ΑΕΠ}$$

τότε η εξίσωση μετασχηματίζεται σε

$$b_t = (1 + \lambda)b_{t-1} - d_t \quad (2)$$

Σύμφωνα με την ανάπτυξη του θεωρητικού πλαισίου, αν το πραγματικό επιτόκιο δανεισμού του δημοσίου, της κυβέρνησης, είναι μικρότερο από τον ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας, δηλαδή όταν το $\lambda < 0$, τότε οποιαδήποτε σταθερή μεταβολή του ελλείμματος αφήνει αμετάβλητο τον λόγο του δημοσίου ελλείμματος και του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ, οπότε και ο δημόσιος τομέας θεωρείται αξιόπιστος, ανεξάρτητα από το αρχικό μέγεθος του δημοσίου χρέους που μπορεί να χαρακτηρίζει την οικονομίας. Όταν όμως, το πραγματικό επιτόκιο δανεισμού είναι μεγαλύτερο από τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, δηλαδή όταν $\lambda > 0$, τότε η δεύτερη βασική εξίσωση, εξίσωση (2), γίνεται

$$b_t = \sum_{i=1} p^i E_t d_{t+i} \quad (3)$$

όπου $p=(1+\lambda)$,

E_t οι προσδοκίες των δανειστών του δημόσιου, οι οποίες έχουμε υποθέσει ότι διαμορφώνονται ορθολογικά

$E_t d_{t+i}$ οι προσδοκίες των δανειστών του δημόσιου για τα μελλοντικά πλεόνασμα στον κρατικό προϋπολογισμό ως προς το ΑΕΠ.

Σε αυτήν την περίπτωση, ο δημόσιος τομέας χαρακτηρίζεται από αξιοπιστία, μόνο εάν ικανοποιείται η παρακάτω προϋπόθεση:

$$\lim_{N \rightarrow \infty} p^i E_t b_{t+N} = 0 \quad (\text{transversality condition της (3)}) \quad (4)$$

και αυτό γιατί στην ουσία η (3), αντιπροσωπεύει τον μακροχρόνιο περιορισμό δανεισμού για τον δημόσιο τομέα, όταν $\lambda > 0$. Με άλλα λόγια η σχέση (3) δηλώνει ότι η παρούσα αξία του δημόσιου χρέους σαν ποσοστό του ΑΕΠ, πρέπει να είναι ίση με την παρούσα αξία των πλεονασμάτων του προϋπολογισμού. Αυτή είναι η αντίθετη περίπτωση από όταν το $\lambda < 0$, στην οποία το μόνο που χρειάζεται η χρεωμένη κυβέρνηση είναι να σταθεροποιήσει τον λόγο του δημόσιου ελλείμματος στο ΑΕΠ, χωρίς να πρέπει να ασκήσει μελλοντικά πολιτικές πλεονασματικού προϋπολογισμού. Επομένως, σύμφωνα και με το θεωρητικό πλαίσιο, αν ικανοποιείται η παραπάνω προϋπόθεση ο δημόσιος τομέας είναι φερέγγυος. Μάλιστα, οι Hamilton και Flavin (1986), προτείνουν ότι αν η παράμετρος $p^i E_t b_{t+N}$, είναι διάφορη του μηδενός και μη-στοχαστική, τότε προκύπτει η εναλλακτική υπόθεση της (3), η μορφή της οποίας είναι:

$$b_t = p^i E_t b_{t+N} + \sum_{i=1} p^i E_t d_{t+i} \quad (5), \text{ ή εναλλακτικά}$$

$$b_t = a_0 (1 + \lambda)^t + \sum_{i=1} p^i E_t d_{t+i} \quad (6)$$

Σε αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχει περιορισμός δανεισμού για το δημόσιο εάν $a_0 = 0$. μια υπόθεση την οποία προκειμένου να την ελέγξουμε υποθέτουμε ότι έχουμε μονομεταβλητή (univariate) ακολουθία για το δημόσιο χρέος και αξιολογούμε την στασιμότητα (stationarity) των μεταβλητών b_t (δημόσιο χρέος) και d_t (δημόσια ελλείμματα καθαρά από τόκους).

Στην ουσία οι υποθέσεις οι οποίες προσπαθούμε να ελέγξουμε με την χρήση οικονομετρικών μεθόδων είναι οι²

Βασική υπόθεση: H_0	αξιοπιστία δημοσίου τομέα	$a_0 = 0$, όταν $d_t \sim I(0)$ και $b_t \sim I(0)$
Εναλλακτική υπόθεση: H_1	μη-αξιοπιστία δημοσίου τομέα	$a_0 \neq 0$, όταν $d_t \sim I(\cdot)$ και $b_t \sim I(\cdot)$

Πριν συνεχιστεί η διαδικασία, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι:

α) η παράμετρος λ , ακολουθεί μια μη-στοχαστική διαδικασία
 β) σύμφωνα με την θεωρία της συνολοκλήρωσης αν υπάρξει μη-στασιμότητα των μεταβλητών του δημοσίου χρέους και του δημοσίου ελλείμματος, αυτό δεν είναι ούτε αναγκαία, ούτε επαρκής συνθήκη για να ισχύει ότι $a_0 = 0$. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα συνολοκλήρωσης των δύο μεταβλητών, που αν τελικά πραγματοποιηθεί, σημαίνει ότι ο έλεγχος των Hamilton και Flavin (1986), χάνει την δύναμη του και τα εμπειρικά αποτελέσματα στερούνται υψηλής αξιοπιστίας. Πρέπει επιπλέον, να σημειώσουμε ότι η σύγκριση μεταξύ πραγματικού επιτοκίου και ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης έχει σημαντικές εφαρμογές στη δυναμική του λόγου του χρέους προς το ΑΕΠ, το οποίο λειτουργεί ως ένδειξη για τη διατήρηση ή αλλαγή των ασκούμενων δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών.

Προκειμένου να εφαρμοστούν όλα τα παραπάνω για την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, η μέθοδος που θα εφαρμοστεί είναι η εκτίμηση των στατιστικών χαρακτηριστικών των χρονολογικών σειρών του δημοσίου χρέους και των δημοσίων ελλειμμάτων. Έτσι, με την χρήση του επαυξημένου ελέγχου Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller, *ADF*), θα ελεγχθεί κατά πόσο αυτές οι σειρές εμπεριέχουν μοναδιαίες ρίζες (unit root), οπότε και θα βρεθεί ο βαθμός ολοκλήρωσης τους (*order of cointegration*) και άρα και το κατά πόσο αυτές οι μεταβλητές μπορούν να χαρακτηριστούν ως στάσιμες. Τέλος, θα διερευνηθεί αν είναι εφικτή η συνολοκλήρωση μεταξύ των δύο αυτών χρονολογικών σειρών.

² Ο συμβολισμός: $d_t \sim I(\cdot)$ και $b_t \sim I(\cdot)$, θέλει να δείξει ότι οι ακολουθίες των χρονολογικών σειρών, είναι μη-μηδενικές, οπότε και μη-στάσιμες.

γ) Εμπειρικά αποτελέσματα

Κάνοντας μια πρώτη προσπάθεια για να απαντήσουμε στο ζητούμενο της ύπαρξης της αξιοπιστίας συγκρίνουμε, σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης, τον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ με τους ρυθμούς μεταβολής των πραγματικών επιτοκίων που ο δημόσιος τομέας καλείται να αποπληρώσει σε κάθε περίοδο. Έτσι, η σύγκριση γίνεται παίρνοντας την μέση ετήσια μεταβολή των μεταβλητών, επί τοις εκατό³.

ΕΤΗ ΣΥΓΚΡΙΣΗΣ	r₁	r₂	g
1963-1970	5.1	6.2	7.0
1971-1980	-4.0	-2.2	4.8
1981-1990	-2.0	2.8	1.5
1991-1996	8.9	10.8	1.4
1988-1996	7.6	9.9	1.7

όπου r₁: πραγματικό μακροχρόνιο επιτόκιο

r₂: πραγματικό βραχυχρόνιο επιτόκιο

g: ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ

Με βάση τα παραπάνω αριθμητικά, διαπιστώνουμε ότι ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ υπερβαίνει τα ποσοστά των πραγματικών επιτοκίων τις δεκαετίες 1960 και 1970. Συνεπώς, την περίοδο αυτή η αναπτυξιακή δυνατότητα που η ελληνική οικονομία είχε, δημιουργούσε περιθώρια για την εφαρμογή ελλειμματικών πολιτικών στο μέλλον, εφόσον κάτι τέτοιο ήταν επιθυμητό. Εξάλλου, την περίοδο αυτή το επίπεδο του χρέους, δεν είχε τις διαστάσεις που απέκτησε την επόμενη δεκαετία. Με βάση την ανάλυση των χαρακτηριστικών της περιόδου αυτής, ο δημόσιος τομέας δεν αντιμετώπιζε πρόβλημα έλλειψης αξιοπιστίας, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Όμως, η εικόνα αυτή της φερεγγυότητας του δημοσίου τομέα, μετατράπηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και συνεχίζει ως και σήμερα. Με την δεκαετία να χαρακτηρίζεται από μεταστροφή της δημοσιονομικής μακροοικονομικής κατάστασης. Έτσι, ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ μειώθηκε δραματικά, ενώ το βραχυχρόνιο επιτόκιο αυξήθηκε πολύ περισσότερο σε σχέση με τον δυναμισμό που είχε η οικονομία της χώρας και το μακροχρόνιο επιτόκιο συνέχισε να κινείται σε αρνητικά επίπεδα, όχι όμως τόσο χαμηλά όσο την προηγούμενη περίοδο. Διαπιστώνουμε λοιπόν, μια αύξηση στο επίπεδο των επιτοκίων και μια μείωση στον

³ Ο πίνακας προέρχεται από το άρθρο του Γ.Αργείτη (2000), σελ. 214.

ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ, οπότε και μείωση του ποσοστού αξιοπιστίας του δημοσίου τομέα. Όμως η έλλειψη αυτή, σε συνδυασμό με την συνεχόμενη αύξηση των ελλειμμάτων και του χρέους, έθεσαν σε αμφισβήτηση τις δημοσιονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν στο παρελθόν και οδήγησαν σε μείωση των βαθμών ελευθερίας για την επιλογή πολιτικής.

Συνεχίζοντας την ανάλυση, παρατηρούμε ότι σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, τα επιτόκια ακολούθησαν την ανοδική πορεία της προηγούμενης περιόδου, ενώ ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ συμπιέστηκε ακόμα περισσότερο. Παρόλα αυτά, στο σύνολο της δεκαετίας του 1990, χαρακτηρίστηκε από μείωση των ελλειμμάτων και προσπάθεια για αύξηση του ποσοστού οικονομικής ανάπτυξης, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι που είχαν τεθεί.

Στην προσπάθεια αξιοποίησης του ελέγχου των Flavin και Hamilton (1986), ώστε να απαντήσουμε αν ο δημόσιος τομέας είναι ή όχι φερέγγυος, αξιόπιστος, προχωρούμε στην αξιολόγηση της δυναμικής εξέλιξης των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους. Για αυτήν την ανάλυση, θα χρησιμοποιηθεί ο έλεγχος ADF, με την βοήθεια του οποίου θα διαπιστώσουμε την ισχύ ή μη της μηδενικής υπόθεσης, δηλαδή κατά πόσο οι δύο χρονολογικές σειρές, δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος έχουν μοναδιαία ρίζα (unit root), οπότε είναι μη-στάσιμες (non-stationary).

Η οικονομετρική ανάλυση ξεκινά από τον έλεγχο της εύρεσης του βαθμού ολοκλήρωσης των μεταβλητών του δημοσίου χρέους και του δημοσίου ελλείμματος⁴. Ξεκινώντας τον έλεγχο για τιμές σε επίπεδα, αν βρεθεί η ύπαρξη μοναδιαίας ρίζας, τότε προχωράμε τον έλεγχο παίρνοντας τις διαφορές των μεταβλητών στα διάφορα υποδείγματα. Τα αποτελέσματα για την ύπαρξη μοναδιαίας ρίζας, με τον έλεγχο ADF⁵, δηλώνουν ότι οι μεταβλητές του δημοσίου ελλείμματος και του δημοσίου χρέους είναι ολοκληρώσιμες πρώτης τάξης για το υπόδειγμα με τάση και περιπλάνηση. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα αυτά, οδηγούμαστε στην απόρριψη της μηδενικής υπόθεσης του υποδείγματος των Flavin και Hamilton, ότι δηλαδή ο δημόσιος τομέας χαρακτηρίζεται από αξιοπιστία, ένα συμπέρασμα που είναι σύμφωνο με προγενέστερες εμπειρικές εργασίες, όπως αυτές του Corsetti και Roubini (1991, 1993), Buiter, Corsetti & Roubini(1993).

---

⁴ Για την πραγματοποίηση του ελέγχου αυτού χρησιμοποιήθηκαν οι αντίστοιχες χρονολογικές σειρές για την περίοδο 1970-2003, όπως δίνονται από τον ΟΟΣΑ.

⁵ Στο παράρτημα υπάρχουν αναλυτική πίνακες με τα αποτελέσματα.

Από την στιγμή που οι μεταβλητές αυτές απορρίπτουν την ύπαρξη αξιοπιστίας του δημοσίου τομέα και αφού οι μεταβλητές είναι ολοκληρώσιμες ίδιας τάξης για το υποδείγματα με τάση και περιπλάνηση, προχωρούμε στην εκτίμηση της φερεγγυότητας του ίδιου του ελέγχου των Flavin και Hamilton, διεξάγοντας τους ελέγχους συνολοκλήρωσης του Johansen, *maximal eigenvalue* και *trace statistic matrix* για να βρούμε τον βαθμό συνολοκλήρωσης τους.

Από τους αντίστοιχους πίνακες του παραρτήματος, διαπιστώνουμε την ύπαρξη διανύσματος συνολοκλήρωσης, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη σταθερής μακροχρόνιας σχέσης ανάμεσα τους, οπότε μειώνεται η ισχύς του ελέγχου του Hamilton και Flavin. Ανεξάρτητα όμως αυτό το αποτέλεσμα, το εμπειρικό αποτέλεσμα της αφερεγγυότητας του ελληνικού δημοσίου τομέα δεν μπορεί να αμφισβητηθεί στο σύνολο του. Από την άλλη, όλες αυτές οι επιδράσεις που δείχνονται μέσα από την μεταβολή της δημοσιονομικής πολιτικής δεν μπορούν να θεωρηθούν απόλυτα δεσμευτικές.

δ) Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τα παραπάνω αποδεικνύεται ότι στην Ελλάδα, η εφαρμογή μακροχρόνιων ελλειμματικών πολιτικών δεν θεωρείται πλέον ρεαλιστική επιλογή, παρόλο που στο παρελθόν χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό. Σε αυτό το αποτέλεσμα, σημαντικό ρόλο έπαιξε και η αλλαγή του μακροοικονομικού περιβάλλοντος της ελληνικής οικονομίας κατά την δεκαετία 1980, η οποία δεν διαφοροποιήθηκε από τις τάσεις των διεθνών αγορών. Η αλλαγή αυτή είχε να κάνει με την τεράστια αύξηση των δημοσίων δανείων και άρα και των χρεών των χωρών, ενώ σημειώθηκε ταυτόχρονη μείωση του παραγωγικού δυναμισμού της ελληνικής οικονομίας. Τα χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με τα συσσωρευμένα χρέη και τα δημόσια ελλείμματα οδήγησαν στο να στερείται ο δημόσιος τομέας αξιοπιστίας, σύμφωνα με τον έλεγχο και το θεωρητικό πλαίσιο των Hamilton και Flavin.

Το αποτέλεσμα της έλλειψης αξιοπιστίας, οφείλεται στις καταστάσεις που αντιμετώπισε η ελληνική οικονομία και οι οποίες περιόρισαν τις δανειοληπτικές δυνατότητες που η εκάστοτε κυβέρνηση είχε, αυξάνοντας παράλληλα τον βαθμό αβεβαιότητας ως προς την απόδοση των επενδύσεων. Άρα, εν μέρει, οι χαμηλοί ρυθμοί μεταβολής του ΑΕΠ οφείλονται στον «φαύλο κύκλο» του χρέους, που μπήκε η ελληνική οικονομία. Λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά, γίνεται εύκολα αντιληπτός ο λόγος αμφισβήτησης των δημοσιονομικών πολιτικών που εφαρμόστηκαν στο παρελθόν και που φαίνονται μέσα από τα αριθμητικά στοιχεία του υποδείγματος.

Βέβαια, από την στιγμή που το πλαίσιο δράσης της ελληνικής οικονομίας είναι αυτό της ΟΝΕ, υποτίθεται ότι οι προβληματισμοί περί αξιοπιστίας του δημοσίου τομέα, δεν υφίστανται πλέον. Ωστόσο, είναι σωστή η διαπίστωση ότι ανεξάρτητα από το πλαίσιο δράσης και την δυνατότητα η οικονομία να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις που εμφανίστηκαν, ήταν έντονη η ανάγκη για εξυγίανση του δημοσίου τομέα και κατάλληλη αντιμετώπιση των δημοσίων ελλειμμάτων και χρέους. Μια τέτοια πρωτοβουλία που σε συνδυασμό με τον αναγκαίο βαθμό σταθερότητας θα μπορούσε να ωθήσει την αναπτυξιακή δραστηριότητα, χωρίς να συνεπάγεται ότι το συσσωρευμένο χρέος και τα ελλείμματα είναι το πρωτογενές αίτιο των προβλημάτων της οικονομίας, ή ότι μπορούν να ξεπεραστούν εύκολα. Κάτι τέτοιο, πραγματοποιείται, μόνο στην περίπτωση που γίνει σωστή διανομή προτεραιοτήτων και εφαρμοστεί συνεπής οικονομική πολιτική.

Μια εναλλακτική αντιμετώπιση του προβλήματος δεν θα πρέπει να επικεντρώνεται στην ανάγκη για ισοσκελίση του κρατικού προϋπολογισμού ανάγοντας την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής ως το πιο ικανοποιητικό κριτήριο για δημοσιονομική εξυγίανση. Και αυτό γιατί στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας το σημαντικότερο πρόβλημα, που απαιτεί άμεση αντιμετώπιση είναι η ανατροπή της αρνητικής οικονομικής δυναμικής της οικονομίας· ένα πρόβλημα που μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο αν αξιολογηθεί σε σωστό μακροοικονομικό πλαίσιο, που να συνοδεύεται από κατάλληλες πολιτικές αναπτυξιακής στήριξης. Ωστόσο, το κρίσιμότερο πρόβλημα που γεννάται και που έχει να κάνει άμεσα με όλα αυτά είναι κατά πόσο υπάρχει δυνατότητα πραγματικής και όχι πλασματικής δημοσιονομικής εξυγίανσης στα πλαίσια της Ε.Ε. και υπό το καθεστώς παραγωγικής στασιμότητας. Όλα αυτά σε συνάρτηση με την ανάκτηση της αξιοπιστίας του δημοσίου τομέα, δηλώνουν την δυνατότητα και την ανάγκη που υπάρχει, να εφαρμοστεί η εξυγίανση, η οποία σε συνδυασμό με την ανάλογη πολιτική, θα μπορέσει να βελτιώσει την εικόνα της ελληνικής οικονομίας.

V. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΣΧΕΣΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ

Η ραγδαία εξέλιξη της οικονομικής επιστήμης και η εφαρμογή των οικονομικών πολιτικών στις μέρες μας, έχει φέρει στο επίκεντρο της ανάλυσης το ζήτημα των δημοσίων δαπανών, τον τρόπο που αυτές εξελίσσονται και χρησιμοποιούνται, αλλά και το ερώτημα του πόσο αποτελεσματική είναι η χρήση τους. Παρόλο όμως, που οι δημόσιες δαπάνες από μόνες τους, επισημαίνουν τα χαρακτηριστικά καθεμιάς οικονομίας, δεν χρησιμοποιούνται πάντοτε με τον καλύτερο τρόπο ώστε να φέρουν τα άριστα επιθυμητά αποτελέσματα. Ενώ, σημαντικό είναι να δούμε πως αυτές συνδέονται με την εξέλιξη των υπολοίπων μεταβλητών κάθε οικονομικού συστήματος και ειδικότερα με την μεταβλητή της οικονομικής μεγέθυνσης. Και αυτό γιατί είναι γενικά παραδεκτό ότι ο σωστός τρόπος χρήσης των δημοσίων δαπανών, μπορεί να οδηγήσει την οικονομία σε άνθηση και να επηρεάσει την συνολική δραστηριότητα που πραγματοποιείται μέσα σε αυτήν.

Ενδεικτικά, μπορούμε να αναφέρουμε την παραδοχή που υπάρχει ως προς τις σχέσεις των δύο μεγεθών, σύμφωνα με την οποία στις περισσότερο εκβιομηχανισμένες δυτικές χώρες ως τα τέλη της δεκαετίας του 1960, παρατηρήθηκε μεγάλη αύξηση των δημοσίων δαπανών και άρα και της δράσης του δημοσίου τομέα, που συνοδεύτηκε από ταυτόχρονη μείωση του ποσοστού της οικονομικής μεγέθυνσης (Conte&Darrat,1982,σελ.322). Το ζήτημα αυτό, άρχισε να απασχολεί τους μελετητές μόλις την δεκαετία του 1980, εξαιτίας των καταστάσεων που οι διεθνείς αγορές αντιμετώπιζαν και αυξήθηκαν οι πρωτοβουλίες του δημοσίου τομέα. Έτσι, είναι λογικό η προσέγγιση του ζητήματος να γίνεται από διάφορες οπτικές πλευρές και τα αποτελέσματα τους να διαφοροποιούνται ανάλογα με την μέθοδο ανάλυσης, την χρονική περίοδο και τις μεταβλητές που κάθε φορά υιοθετούνται. Επιπλέον, αναφορικά με τις οικονομετρικές αναλύσεις, έχει παρατηρηθεί προτίμηση για την χρήση διαστρωματικών δεδομένων (cross-section data), σε σχέση με αυτά των χρονολογικών σειρών, καθώς παρέχουν λεπτομερέστερη περιγραφή των οικονομιών, ενώ οι τελευταίες υπάρχουν κυρίως για τις εκβιομηχανισμένες χώρες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παρουσιάζονται προβλήματα και περιορισμοί με την χρήση και των δύο.

Ως προς το μέγεθος των δημοσίων δαπανών και της δράσης του δημοσίου τομέα που φαίνεται μέσα από αυτές, οι απόψεις δίστανται θεωρώντας ότι η επέκταση τους δημιουργεί εμπόδια για την επίτευξη αποτελεσματικής λειτουργίας μιας οικονομίας. Ενώ, υποστηρίζεται και η άποψη ότι κατάλληλες παρεμβάσεις του δημοσίου τομέα μπορούν να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη οικονομική άνθηση, χωρίς οι απόψεις αυτές να είναι απόλυτες (Ram,1986, σελ. 191).

Ξεκινώντας την προσπάθεια διερεύνησης της βιβλιογραφίας, διαπιστώνουμε ότι η αρχική μελέτη που πραγματοποιήθηκε, αφορούσε το κατά πόσο η μείωση του ποσοστού της οικονομικής μεγέθυνσης για σύνολο χωρών οφείλονταν στο μεγάλο άνοιγμα του δημοσίου τομέα. Η μελέτη αυτή του Rubinson (1977), στηριζόμενη σε δείγμα διαστρωματικών δεδομένων για μεγάλο δείγμα χωρών, χωρίς να γίνονται περαιτέρω κατηγοριοποιήσεις, έφτασε στο συμπέρασμα ότι η μεγάλη αύξηση του δημοσίου τομέα που δίνεται από την μεταβλητή των δημοσίων κερδών ως ποσοστό του ΑΕΠ οδηγεί σε προώθηση της οικονομικής μεγέθυνσης, γεγονός που συνεπάγεται την μείωση της εξάρτησης κάθε οικονομίας από τον δημόσιο τομέα της, μια κατάσταση που αναφέρεται κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Όμως, ο ίδιος επισημαίνει ότι η πηγή της αύξησης αυτής μπορεί να είναι μια αύξηση του λόγου των δημοσίων εσόδων ως ποσοστό του ΑΕΠ, χωρίς να επηρεάζεται η ύπαρξη θετικής συσχέτιση των δύο μεγεθών (Ram, 1986, σελ.191).

Η παραπάνω μελέτη, αποτέλεσε σημείο αναφοράς και βοήθησε στην λεπτομερέστερη εξέταση των υποθέσεων της, από διάφορους μελετητές· ένας από αυτούς είναι ο Daniel Landau (1983, 1986), ο οποίος θεωρώντας ότι ο δημόσιος τομέας αντικατοπτρίζεται στην πορεία της μεταβλητής της δημόσιας κατανάλωσης ως ποσοστό του ΑΕΠ καταλήγει στις ακριβώς αντίθετες διαπιστώσεις σε σχέση με τον Rubinson (1977). Συμπεραίνει δηλαδή ότι ο δημόσιος τομέας περιορίζει την αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος και άρα και την άνθηση της οικονομίας.

Συγκεκριμένα ο Landau (1983), για την πραγματοποίηση εκτιμήσεων προχώρησε σε άμεσες συγκρίσεις των τιμών, μια κίνηση που αν και για την περίοδο εκείνη ήταν πολύ σημαντική, συνοδευόταν από κενό στην οικονομική θεωρία αφού δεν υπήρχε κάποιο σταθερό πλαίσιο ανάλυσης μέσα στο οποίο να γίνεται πρόβλεψη για την πιθανή επίδραση στο συνολικό προϊόν από μια αύξηση στην δημόσια κατανάλωση. Τα στοιχεία που έλαβε υπόψη του ο Landau, αφορούσαν εκατόν τέσσερις χώρες (οι οχτώ από τις οποίες ήταν οι βασικές πετρελαιοπαραγωγικές και οι υπόλοιπες ενενήντα έξι μη-communist χώρες), ενώ η περίοδος των εκτιμήσεων

αφορούσε τα έτη 1961-1976, χωρίζοντας την σε επιμέρους υποπεριόδους (1961-1970, 1961-1972, 1961-1974 και 1961-1974, 1970-1976) προκειμένου να γίνει ξεκάθαρη η επίδραση του μεγέθους του δημοσίου τομέα πάνω στην οικονομική δραστηριότητα. Από την άλλη, οι μεταβλητές που χρησιμοποίησε ήταν το ποσοστό της δημόσιας κατανάλωσης, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το σύνολο της επένδυσης στην εκπαίδευση, η κατά κεφαλήν κατανάλωση ενέργειας και δύο ψευδομεταβλητές για την ζώνη κλίματος, καθώς οι χώρες του δείγματος είχαν μεγάλη απόκλιση χαρακτηριστικών. Οι σχέσεις στις οποίες κατέληξε, υπονοούν την αύξηση του κατά κεφαλήν παραγόμενου προϊόντος, αλλά όχι απαραίτητα και την αύξηση της οικονομικής ευημερίας, ενώ διαπίστωσε αρνητική σχέση μεταξύ του ποσοστού των δημοσίων δαπανών στο ΑΕΠ και του ποσοστού της αύξησης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ για το σύνολο του δείγματος. Ένα αποτέλεσμα που είναι συνεπές και με τα όσα ίσχυαν την περίοδο προ της απελευθέρωσης των αγορών, οπότε στις οικονομίες των αγορών μια αύξηση της δράσης του δημοσίου τομέα μεταφράζεται σε αρνητική επίδραση στην εξέλιξη της ανάπτυξης, χωρίς να μπορεί να θεωρηθεί η άποψη αυτή απόλυτη (Landau, 1983, σελ.790).

Με άλλα λόγια, αυτό που τονίζεται είναι ότι μεταξύ όλων των άλλων παραγόντων, σημαντικό ρόλο κατέχει και η φιλοσοφία που ασπάζεται ο κάθε μελετητής και σχεδιαστής οικονομικών πολιτικών αναφορικά με την εξέλιξη της οικονομικής επιστήμης. Έτσι, στις μέρες μας, οι κυρίαρχες απόψεις είναι η νεοφιλελεύθερη θεωρία ή θεωρία της οικονομίας της αγοράς, σύμφωνα με την οποία υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ της δράσης του δημοσίου τομέα της οικονομικής άνθησης (Elliot&Palmer, 1999, σελ.41)· μια σχέση που για τους Μαρξιστές είναι εμφανέστερη στις χώρες με χαμηλό επίπεδο εισοδήματος (Landau, 1983, σελ.785). Η άλλη θεωρία, η οποία υποστηρίζεται σε μικρότερο βαθμό στις μέρες μας είναι αυτή των structuralists, σύμφωνα με την οποία η σχέση σύνδεσης των δύο αυτών μεγεθών είναι θετική (Elliot&Palmer, 1999, σελ.41). Μάλιστα, αν και μεταξύ των πρώτων structuralists, που επηρεάστηκαν από μελέτες των Alber Hirschman (1958), Arthur Lewis (1951), Ragnor Nurkse (1953), Raul Prebisch (1950), υπήρχαν διαφορετικές προσεγγίσεις το γενικό τους συμπέρασμα ήταν ότι όποια εκβιομηχάνιση πραγματοποιήθηκε, οφείλονταν στην ύπαρξη ενός ενεργού δημοσίου τομέα. Οι απόψεις αυτές βρήκαν κατά κύριο λόγο εφαρμογή την περίοδο μεταξύ των δεκαετιών 1950-1980, όπου οι υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, έδωσαν μεγάλη βαρύτητα στα όσα μπορούσε

να κάνει η οικονομία, με αποτέλεσμα να γίνει pro-state και το μέγεθος του δημοσίου τομέα, να μετράται από το μέγεθος της δημόσιας κατανάλωσης ως ποσοστό του ΑΕΠ (Elliot&Palmer, 1999, σελ.41).

Σύμφωνα με τον Landau τα αποτελέσματα μεταξύ θετικής και αρνητικής σχέσης μεταξύ των δύο μεγεθών, διαφοροποιούνται όταν γίνεται διαχωρισμός μεταξύ χωρών υψηλού και χαμηλού εισοδήματος. Έτσι, οι πρώτες χαρακτηρίζονται από αρνητική σχέση και οι τελευταίες από θετική ανάμεσα στους ρυθμούς αύξησης των δημοσίων δαπανών και του ΑΕΠ, γεγονός που μπορεί να μεταφραστεί και σε απόκλιση μεταξύ του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης, υπέρ των χωρών υψηλού εισοδήματος. Και αυτό γιατί αποδεικνύεται ότι οι χώρες με χαμηλά εισοδήματα, χρηματοδοτούν με χαμηλά ποσά την επένδυση, ενώ παράλληλα οι δημόσιες τους δαπάνες για κατανάλωση αποτελούν υψηλό ποσοστό του ΑΕΠ. Επιπλέον, με τον τρόπο αυτό αποδεικνύεται και η θετική σχέση μεταξύ των συνολικών επενδύσεων στην εκπαίδευση και του ποσοστού ανάπτυξης τους, με αξιοσημείωτο το γεγονός ότι στην υπό εξέταση περίοδο, δεν εμφανίζονται οικονομίες κλίμακας στην διαδικασία μεγέθυνσης (Landau, 1983, σελ.790).

Όλες αυτές οι απόψεις, ενισχύονται και από την μελέτη του Marsen (1983), που απέδειξε ότι η μείωση της οικονομικής μεγέθυνσης για ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, οφείλεται στην μεγέθυνση του δημοσίου τομέα. Ενώ και ο Gemmell (1983) βρήκε ότι η επίδραση της ανάπτυξης του ιδιωτικού τομέα (non-market sector growth) σε κάθε οικονομία διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα, μεταφέροντας την διαφοροποίηση αυτή και στην συνολική οικονομική δραστηριότητα που καθεμιά από αυτές παρουσιάζει (Conte&Darrat, 1988, σελ.322).

Η διαφοροποίηση των αποτελεσμάτων στις χώρες με υψηλότερο και χαμηλότερο επίπεδο εισοδήματος, απασχόλησε και τον Kuznet (1966), που υπέθεσε ότι υπάρχει μια διαδικασία σύγκλισης των εισοδημάτων των διάφορων χωρών, καθώς οι χώρες με χαμηλό εισόδημα έχουν και το μεγαλύτερο ποσοστό οικονομικής ανάπτυξης, χωρίς να εξαφανίζεται η αρνητική συσχέτιση μεταξύ εισοδήματος και ποσοστού οικονομικής μεγέθυνσης (Landau, 1983, σελ.784). Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι υπάρχουν πολλά δομικά χαρακτηριστικά στοιχεία που προσδιορίζουν τις διαφορές, των χωρών στο επίπεδο του εισοδήματος και οικονομικής ανάπτυξης.

Ακριβώς εξαιτίας των διαφορετικών χαρακτηριστικών και της βαρύτητας που καθένα από αυτά έχει, πολλοί είναι οι μελετητές που υποστηρίζουν ότι προκειμένου να μειωθεί η απόκλιση των βασικών οικονομικών μεγεθών, δεν θα πρέπει στις

μελέτες να περιλαμβάνονται οι βασικές χώρες που εξάγουν πετρέλαιο. Και αυτό γιατί θεωρείται ότι μετά την απόκτηση ανεξαρτησίας των χωρών, υπάρχει μεγάλη ανοικοδόμηση σε εθνικό επίπεδο, η οποία ως ότου τελειοποιηθεί συνοδεύεται από χαμηλά ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης (Landau, 1983, σελ.785).

Στα ίδια πλαίσια των μελετών του Rubinson (1977) και Landau (1983,1986) κινήθηκε και ο Ram (1986), ο οποίος προσπάθησε να διαπιστώσει την σημαντικότητα του ρόλου του δημοσίου τομέα μέσω των δημοσίων δαπανών, χρησιμοποιώντας διαστρωματικά στοιχεία και χρονολογικές σειρές για δείγμα εκατόν δεκαπέντε χωρών και για την χρονική περίοδο 1960-1980. Το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο βασίστηκε ήταν αυτό του Feder (1983, pp.61-67), σύμφωνα με το οποίο αναλύεται ικανοποιητικά η σχέση δημοσίου τομέα και ρυθμού μεταβολής του συνολικά παραγόμενου προϊόντος, ενώ χρησιμοποίησε δύο υποδείγματα καθένα από τα οποία αντιστοιχούσε στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Παρόλα αυτά, ένα από τα κύρια μειονεκτήματα της ανάλυσης του, ήταν ότι δεν κατάφερε να καθορίσει το συνολικό αντίκτυπο που μπορεί να εμφανιστεί στην οικονομία από μια εξωτερικότητα του συνολικά παραγόμενου προϊόντος (Ram, 1986, σελ. 191,192).

Όπως ισχύει συνήθως σε κάθε μελέτη, έτσι και ο Ram θεωρεί ότι η οικονομική μεγέθυνση αντιπροσωπεύεται από τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ, ενώ η μέτρηση του σε δολάρια, χρησιμοποιείται για να δηλώσει το συνολικά παραγόμενο προϊόν. Επιπλέον, οι μεταβλητές που λαμβάνει υπόψη του είναι αυτές της επένδυσης, των δημοσίων υπηρεσιών, με την έννοια της δημόσιας κατανάλωσης και το ποσοστό μεταβολής του πληθωρισμού, αντί του ρυθμού μεταβολής της εργασίας. Όμως, τα αποτελέσματα του επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό και από το ότι η ανάλυση του γίνεται σε επιμέρους υποπεριόδους (1960-1980, 1960-1970, 1970-1980)· αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι εκτιμήσεις υπολογίζονται σε πρώτες διαφορές των λογαρίθμων των μεταβλητών, αφού έτσι μειώνεται στο ελάχιστο η πιθανότητα για εμφάνιση λαθών εξειδίκευσης, αν και αυτή η μέθοδος ενδείκνυται για αναλύσεις βραχυχρόνιας περιόδου (Ram, 1986, σελ. 195).

Στην προσπάθεια του να αποκτήσει μια γενική άποψη για τα αποτελέσματα που μπορεί να δώσει το δείγμα, σύγκρινε τις εγχώριες τιμές των διαφόρων χωρών του δείγματος του (αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες), βρίσκοντας ότι στις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες οι τιμές των δημοσίων υπηρεσιών ήταν σχετικά χαμηλές, ενώ σε σχέση με αυτές οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες παρουσίασαν υψηλές τιμές. Το αποτέλεσμα αυτό, ερχόταν ως συνέχεια της μελέτης των Irving Kravis et al. (1982,

σελ.21), όπου διαπιστώνεται η ύπαρξη διακύμανσης μεταξύ τιμών δημοσίων υπηρεσιών και τιμών επενδυτικών αγαθών σε καθεμιά από τις εθνικές οικονομίες, όχι όμως και στις διεθνές αγορές, καθώς υπάρχει κοινή πορεία των τιμών του παραγόμενου προϊόντος, της επένδυσης και των δημοσίων υπηρεσιών, δημόσιας κατανάλωσης (Ram, 1986, σελ. 194).

Όμως η διάσπαση της συνολικής περιόδου και η διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των μεταβλητών που την συνοδεύουν, οδηγεί στην ύπαρξη ομοιοτήτων και διαφοροποιήσεων των αποτελεσμάτων. Έτσι για την περίοδο 1960-1970, ο συντελεστής των δημοσίων δαπανών εμφανίζεται θετικός και στατιστικά σημαντικός, ενώ η υπόλοιπη οικονομία υφίσταται την επίδραση εξωτερικότητας, που επαναλαμβάνεται και στην επόμενη περίοδο. Σε γενικές γραμμές, η οικονομία σε κάθε περίοδο χαρακτηρίζεται από οικονομική μεγέθυνση, με το πρόσημο του συντελεστή παραγωγικότητας του δημοσίου τομέα, να είναι θετικό και υψηλότερο σε σχέση με αυτό του ιδιωτικού στην υποπερίοδο αυτή.

Τα θετικά αποτελέσματα συνεχίζονται και στην επόμενη υποπερίοδο (1970-1980), με βασική διαφορά ότι το θετικό αποτέλεσμα γίνεται ισχυρότερο, γεγονός που οφείλεται στο ότι ο συντελεστής των δημοσίων δαπανών είναι πολύ υψηλότερος σε σχέση με αυτό της προηγούμενης περιόδου, για μικρό ποσοστό των χωρών που μελετώνται. Το παραπάνω συμπέρασμα, είναι πιθανό να οφείλεται στις προσπάθειες των κυβερνήσεων να αποφύγουν τα χειρότερα από τα εξωτερικά γεγονότα που επιδρούσαν σε αυτές (π.χ. πετρελαϊκά σοκ), οπότε και αύξησαν σε μεγάλο βαθμό τις δαπάνες τους. Σε όλα αυτά σημαντικό είναι και το ότι ο συντελεστής παραγωγικότητας του δημοσίου σε σχέση με τις δημόσιες δαπάνες και με την πορεία που είχε την προηγούμενη περίοδο, ακολούθησε αντίθετη κατεύθυνση (Ram, 1986, σελ.197-198).

Το υπόδειγμα αυτό του Ram, επανεκτιμήθηκε από τον Landau (1986), με την χρήση των ίδιων στοιχείων και μεθόδου, λαμβάνοντας όμως υπόψη του εξήντα πέντε αναπτυσσόμενες χώρες και τις επιπρόσθετες μεταβλητές του κατά κεφαλήν εισοδήματος, δεικτών για την διεθνή οικονομία, δεικτών για την διάρθρωση παραγωγής, μεταβλητές για φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, καθώς και μεταβλητές που έδειχναν ιστορικούς, πολιτικούς και γεοκλιματικούς παράγοντες. Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψη του, συμπέρανε ότι οι δημόσιες δαπάνες, εκτός αυτών που αφορούν την άμυνα και την εκπαίδευση, έχουν αρνητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη, βρίσκοντας επιπλέον ότι η πορεία του δημοσίου κεφαλαίου, η συσσώρευση και

κατανομή του δεν σχετίζεται ή επηρεάζει την μεγέθυνση της οικονομίας. Παρόλα τα κοινά συμπεράσματα, η απόκλιση των δύο μελετών, οφείλεται στο ότι ο Ram, χρησιμοποιεί καλύτερο θεωρητικό πλαίσιο σε σχέση με αυτό του Landau, ενώ ο τελευταίος περισσότερες μεταβλητές για τις δημόσιες δαπάνες οπότε η μελέτη του θεωρείται πληρέστερη (Rao, 1989, σελ.272).

Όμως ο Ram πραγματοποίησε εκτιμήσεις και με την χρήση χρονολογικών σειρών για τις περισσότερες από τις χώρες του δείγματος του, οι εκτιμήσεις των οποίων έδειξαν ότι ο συντελεστής των δημοσίων δαπανών είναι θετικός για το μεγαλύτερο ποσοστό χωρών, ενώ μόνο στην περίπτωση μιας χώρας βρέθηκε αρνητικός. Σε γενικές γραμμές τα αποτελέσματα των δύο μεθόδων, χρονολογικές σειρές και διαστρωματικά στοιχεία, κάνουν αποδεκτή την υπόθεση της ύπαρξης θετικής επίδρασης από την δράση του δημοσίου τομέα στην οικονομική δραστηριότητα, κάτι που για τον Rubinson (1977), γίνεται ισχυρότερο για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Ένα ακόμα σημαντικό αποτέλεσμα των εκτιμήσεων του Ram, είναι ότι το θετικό αποτέλεσμα της δράσης του δημοσίου τομέα, είναι μεγαλύτερο όταν αφορά χαμηλά εισοδήματα, κάτι που φαίνεται και από τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών (Ram, 1986, σελ.202).

Όλα τα παραπάνω συμπεράσματα από πλευράς πολιτικής μπορούν να βρουν εφαρμογή σε πολλές χώρες που χαρακτηρίζονται από χαμηλά και μεσαία εισοδήματα, ενώ για τις αναπτυσσόμενες χώρες διαπιστώνεται ότι μεγάλη βαρύτητα δίνεται στις αποφάσεις και στις οικονομικές πολιτικές που εφαρμόζονται από τις κυβερνήσεις, ανεξάρτητα από το αν αυτές είναι αποτελεσματικές ή όχι (Rao, 1989, σελ.273).

Ο Rao (1989), ασκώντας κριτική στο υπόδειγμα και στην ανάλυση του Ram, διατύπωσε το ερώτημα του κατά πόσο τα εμπειρικά δεδομένα έχουν την δύναμη από μόνα τους να δείξουν ότι το μέγεθος του δημοσίου τομέα είναι αποτελεσματικό, ή με άλλα λόγια κατά πόσο τα αποτελέσματα τους μπορούν να είναι αξιόπιστα για μεταβλητές διαφορετικές από τις οικονομικές, όπως αυτές της κουλτούρας, της οικονομικής δομής, της πολιτικής και ιστορικής πορείας (Rao, 1989, σελ.274). Στην προσπάθεια του να απαντήσει σε όλα αυτά, χρησιμοποίησε δείγμα εκατόν δεκαπέντε χωρών κάνοντας διαχωρισμό ανάμεσα σε αυτές που έχουν χαμηλό και μεσαίο επίπεδο εισοδήματος –ενενήντα τέσσερις στο σύνολο τους- και σε αυτές που έχουν υψηλό επίπεδο εισοδήματος –είκοσι μία συνολικά- οπότε τα αποτελέσματα εξηγούν ικανοποιητικότερα την συμπεριφορά των δαπανών σε καθεμιά από τις υποδιαίρεσεις.

Στην προσπάθεια επανεκτίμησης του υποδείγματος διαπιστώνεται ότι για τις χώρες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος, υπάρχει μεροληψία σε όλα τα αποτελέσματα εκτός από αυτά της περιόδου 1970-1980· γεγονός που πιθανά οφείλεται στο ότι την περίοδο αυτή σημειώθηκε διακύμανση στα επίπεδα οικονομικής μεγέθυνσης των διαφόρων χωρών, ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξαν τα εξωγενή σοκ και η αποτελεσματική αντιμετώπιση τους από πλευράς των κυβερνήσεων, με τον συντελεστή των δημοσίων δαπανών να εμφανίζεται θετικός και αρκετά υψηλότερος σε σχέση με τις εκτιμήσεις του Ram (Rao, 1989, σελ.275).

Ωστόσο, η χρήση χρονολογικών σειρών δείχνει να υπάρχει σύγκλιση με τα όσα συμπέρανε ο Ram για μικρό μόνο ποσοστό των χωρών, ενώ παρατηρείται διπολική σχέση αιτιότητας, με την έννοια ότι τόσο οι δημόσιες δαπάνες προκαλούν αύξηση της οικονομικής μεγέθυνσης, όσο και η οικονομική μεγέθυνση προκαλεί αύξηση στις δημόσιες δαπάνες. Από την άλλη, οι αποκλίσεις στις τιμές των συντελεστών, ερμηνεύονται ως η αιτία για την κατά πολύ μεγαλύτερη αύξηση του δημοσίου τομέα σε σχέση με αυτή της οικονομικής μεγέθυνσης που σημειώθηκε, αλλά και για την τάση του μεγέθους του δημοσίου να αυξάνει ακολουθώντας την οικονομική μεγέθυνση⁶ (Rao, 1989, σελ.276-277).

Τελικά, η επανεκτίμηση αυτή του υποδείγματος του Ram, μας κάνει να διαπιστώσουμε ότι οι υποθέσεις του δεν είναι και τόσο χρήσιμες καθώς αν χωρίσουμε το αποτέλεσμα της μεγέθυνσης του δημοσίου τομέα για την επίδραση του στην ίδια του την παραγωγικότητα και στα εξωτερικά αποτελέσματα, τότε δεν υπάρχει σοβαρή βάση για την αιτιολόγηση. Επιπλέον, η θετική επίδραση που παρατηρείται με την χρήση των διαστρωματικών στοιχείων, μπορεί να χαρακτηρίζεται από μεροληψία, εξαιτίας του προβλήματος της εξειδίκευσης, ενώ το θετικό αποτέλεσμα στις χρονολογικές σειρές εμφανίζεται πολύ πιο περιορισμένο. (Rao, 1989, σελ.279).

Όμως ο Carr (1989), εκτίμησε και αυτός το υπόδειγμα του Ram από διαφορετική όμως ερευνητική σκοπιά, επισημαίνοντας ότι μεγάλη προσοχή πρέπει να δοθεί στον ρόλο που τελικά αναλαμβάνει ο δημόσιος τομέας, καθώς υπάρχουν δύο περιπτώσεις· είτε ο δημόσιος τομέας να είναι λιγότερο παραγωγικός σε σχέση με τον ιδιωτικό οπότε και η μεγέθυνση να είναι πολύ αργή, είτε η παραγωγή των δημοσίων αγαθών να γίνεται αναποτελεσματικά από τον ιδιωτικό τομέα, οπότε η όποια

---

⁶ Η ύπαρξη μιας τέτοιας σχέσης συνεπάγεται την αποδοχή του «Νόμου του Wanger», ο οποίος σε γενικές γραμμές υποστηρίζει ότι η αύξηση του δημοσίου τομέα είναι αποτέλεσμα της αύξησης της οικονομικής ανάπτυξης .

οικονομική μεγέθυνση συντελείτε θα προέρχεται από την αύξηση της δημόσιας δραστηριότητας (Carr, 1989, σελ.267). Όμως ο Carr προσπάθησε να αιτιολογήσει την όποια αδυναμία των αποτελεσμάτων, μέσα από τον τρόπο μέτρησης των δεδομένων, τονίζοντας ότι κάθε εθνική οικονομία υιοθετεί έναν συγκεκριμένο τρόπο εκτίμησης των δημοσίων δαπανών, γεγονός που οφείλεται στο ότι δεν υπάρχει ένα κοινά αποδεχόμενο θεωρητικό πλαίσιο σχετικά με αυτό. (Carr, 1989, σελ.267).

Μάλιστα, η αμφισβήτηση του Carr συνεχίζεται ως προς τα αποτελέσματα που αφορούν την παραγωγικότητα της κυβέρνησης, υποστηρίζοντας ότι υπάρχει μεν θετική σχέση μεταξύ των δημοσίων δαπανών και της μεγέθυνσης, χωρίς όμως οι μεταβλητές που χρησιμοποιούνται να είναι πάντοτε και οι πιο ενδεικτικές. Όλη αυτή η αμφισβήτηση, βασίζεται στην πίστη του ότι δεν γίνεται διαχωρισμός μεταξύ τελικών και ενδιάμεσων αγαθών, με αποτέλεσμα το συνολικό εθνικό προϊόν να περιλαμβάνει διπλές ή και παραπάνω φορές την μέτρηση του ίδιου προϊόντος ή ακόμα και ενδιάμεσα αγαθά να προσμετρώνται ως τελικά, οπότε τα θετικά αποτελέσματα χαρακτηρίζονται από μεροληψία· μια τέτοια μορφή μεροληψίας κάνει δύσκολη, αν όχι αδύνατη, την μέτρηση του ακριβούς αποτελέσματος των δημοσίων αποφάσεων πάνω στην οικονομική μεγέθυνση. Από την άλλη, εμπειρικά αποτελέσματα δείχνουν, ότι θα πρέπει να εξετάζουμε το θετικό αποτέλεσμα του δημοσίου μεγέθους πάνω στην οικονομική μεγέθυνση με επιφύλαξη. (Carr, 1989, σελ.269-270-271).

Σημαντικό μέρος των μελετών, αναφέρεται στην περίοδο που πραγματοποιήθηκε το ταυτόχρονο άνοιγμα του δημοσίου τομέα και η κατακόρυφη πτώση της οικονομικής μεγέθυνσης· οι Conte και Darrat (1988), προσπάθησαν να διαπιστώσουν την σχέση που χαρακτήριζε τα δύο αυτά μεγέθη, χωρίς να προσδιορίζουν αρχικά την σχέση αιτιότητας που τα χαρακτηρίζει. Η μελέτη τους περιλαμβάνει στοιχεία είκοσι δύο χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ και τα διαστρωματικά στοιχεία κάθε εθνικής οικονομίας είναι εκφρασμένα σε ονομαστικές τιμές. Ενώ οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται βασίζονται σε δύο διαφορετικές εξισώσεις εξειδίκευσης καθεμιά από τις οποίες εξετάζει κατά πόσο οι δημόσιες δαπάνες επηρεάζουν σημαντικά ή όχι την πορεία ανάπτυξης της οικονομίας, κατά πόσο οι αλλαγές που τις αφορούν είναι μακροχρόνιες ή βραχυχρόνιες, αλλά και κατά πόσο υπάρχει ανατροφοδότηση μεταξύ του επιπέδου οικονομικής μεγέθυνσης πάνω στις δημόσιες δαπάνες. Από την άλλη, οι μεταβλητές που λαμβάνονται υπόψη να είναι το ποσοστό μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ και οι συνολικές δημόσιες δαπάνες, ως

ποσοστό του ΑΕΠ. Ωστόσο, σημαντικό είναι ότι παρόλο που οι έλεγχοι γίνονται με διαστρωματικά στοιχεία, προκύπτει ότι μεταξύ των χωρών υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση του δημοσίου τομέα, κάτι για το οποίο ενδείξεις υπάρχουν και σε μελέτες των Naya (1973) και Love (1979,1986). Σύμφωνα με αυτές, η προσέγγιση από χώρα σε χώρα είναι πολύ πιο σημαντική σε σχέση με την προσέγγιση που γίνεται για σύνολο χωρών, ακριβώς επειδή η δεύτερη περίπτωση μπορεί να οδηγήσει σε λάθη εξειδίκευσης των παλινδρομήσεων που χρησιμοποιούνται (Conte&Darrat, 1988, σελ.322-323).

Οι διαπιστώσεις που γίνονται από την μελέτη των Conte και Darrat (1988), είναι ότι για ένα μικρό ποσοστό των χωρών που εξετάζονται, η εξάπλωση του δημοσίου τομέα δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για την μείωση της μεγέθυνσης των χωρών του ΟΟΣΑ, ενώ για ακόμα μικρότερο αριθμό χωρών υπάρχουν ενδείξεις ότι τα αποτελέσματα της μεγέθυνσης είναι θετικά. Ωστόσο αυτό που τελικά επικρατεί στις περισσότερες από τις χώρες του δείγματος, είναι ότι ο δημόσιος τομέας εμφανίζεται να μην έχει καμία επίδραση πάνω στην πορεία της ανάπτυξης της οικονομίας (Conte&Darrat, 1988, σελ.326-327-328).

Σε γενικές γραμμές για το δείγμα αυτό, απορρίπτεται η υπόθεση ότι η μείωση της πραγματικής οικονομικής μεγέθυνσης είναι αποτέλεσμα της εξάπλωσης του δημοσίου τομέα και αυτό που παρατηρείται είναι ότι η όποια ανάπτυξη του δεν φαίνεται να έχει επηρεάσει το μέγεθος της μεγέθυνσης που έχει πραγματοποιηθεί. Επιπλέον μόλις για τις μισές από τις χώρες του δείγματος, εμφανίζεται ανατροφοδοτική σχέση ανάμεσα στην πραγματική οικονομική μεγέθυνση στον δημόσιο τομέα, πράγμα που σημαίνει ότι μπορούμε να κάνουμε λόγο για την βαρύτητα που δίνεται στον δημόσιο τομέα. Όλα αυτά που φαίνεται να ισχύουν για τις εκβιομηχανισμένες χώρες, εξακριβώνονται και από άλλες μελέτες, που υιοθετούν την ύπαρξη μη-συσχέτισης των δύο αυτών βασικών μεγεθών. Πάντως, ο Gemmell (1983), διαπιστώνει ότι η επίδραση της ανάπτυξης του ιδιωτικού τομέα απασχόλησης στην συνολική μεγέθυνση της απασχόλησης και άρα και της αύξησης του παραγόμενου προϊόντος, μπορεί να είναι μικτή, με την έννοια ότι μπορεί να είναι θετική σε ορισμένες χώρες και αρνητική σε άλλες (Conte&Darrat, 1988, σελ.329).

Σημαντικό είναι ότι για μια σειρά ερευνών που λαμβάνουν υπόψη τους χώρες του ΟΟΣΑ, προκύπτει ότι για μεγάλο ποσοστό αυτών οι οικονομικές πολιτικές που ασκούνται και που μπορεί να μεταβάλλονται, δεν φαίνεται να επιδρούν στα μακροχρόνια ποσοστά μεγέθυνσης. Ωστόσο, ο Jones (1995) βρήκε ότι η

μεταπολεμική περίοδος αυτής της ομάδας χωρών, χαρακτηρίστηκε από αύξηση των ποσοστών του εμπορίου, της εκπαίδευσης και της επένδυσης, οπότε και θα αναμενόταν να υπάρχει βελτίωση στα ποσοστά της οικονομικής μεγέθυνσης, κάτι όμως που μέσα από τους αριθμούς, φαίνεται να μην ισχύει σε τόσο μεγάλο βαθμό (Kenny&Williams, 2001, σελ.15).

Με βάση τα παραπάνω, εύκολα να διαπιστώνουμε ότι το ενδιαφέρον γύρω από τις δημόσιες δαπάνες είναι αρκετά μεγάλο, με αποτέλεσμα να έχουν δημιουργηθεί τρεις βασικές κατηγορίες υποδειγμάτων που προσπαθούν να ερμηνεύσουν την πορεία του συγκεκριμένου μεγέθους τόσο στις ανεπτυγμένες, όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Έτσι, η πρώτη κατηγορία είναι αυτή που προσπαθεί να ερμηνεύσει την ανάπτυξη σε όρους αύξησης του εθνικού εισοδήματος (αυτές εξηγούν και τον νόμο του Wagner), η δεύτερη είναι αυτή που σχετίζει την ανάπτυξη των δημοσίων δαπανών με τις μόνιμες αλλαγές στην οικονομία ή ακόμα και τυχαίες μεταβλητές (μελέτες που άπτονται αυτού του θέματος έχουν πραγματοποιηθεί από τους Fabricand (1952), Peacon και Wiseman (1961) ενώ η τελευταία κατηγορία είναι αυτή που ερευνά τις αλλαγές στην διάρθρωση των δημοσίων δαπανών, δίνοντας έμφαση σε μελέτες αναπτυσσόμενων χωρών (Singh& Sahni, 1984, σελ. 631).

Σε σχέση με αυτές τις κατηγορίες, η τελευταία συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και αυτό γιατί αναφέρεται στην ανάλυση της σχέσης των μεγεθών των δημοσίων δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες για την ανάπτυξη τους χωρίς να προκύπτουν πάντοτε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Έτσι, οι Singh και Sahni (1984), προσπάθησαν να βρουν την σχέση που υπάρχει μεταξύ των δύο μεγεθών, για την περίπτωση της Ινδίας την περίοδο 1950-1981· μια ιδιόμορφη περίπτωση οικονομίας επειδή δεν σταμάτησε τις προσπάθειες για ανάπτυξη, παρ' όλες τις δυσκολίες που αντιμετώπισε. Η προσπάθεια τους, στην ουσία επικεντρώθηκε στην συσχέτιση των κατά κεφαλήν δημοσίων δαπανών με το κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα σε τρέχουσες και σταθερές τιμές, χρησιμοποιώντας ετήσια στοιχεία, ώστε να αποφευχθεί η όποια ευαισθησία των δημοσίων δαπανών (συνολικά μεγέθη και υποδιαιρέσεις) στις εποχιακές και κυκλικές διακυμάνσεις. Οι μεταβλητές που χρησιμοποίησαν ήταν οι δημόσιες δαπάνες, το εθνικό εισόδημα και η συνολική δημόσια επένδυση, της οποίας τα στοιχεία προέρχονται από δύο πηγές οπότε και διαφοροποιούνται (Singh& Sahni, 1984, σελ. 633-634).

Τα αποτελέσματα σε συνολικό επίπεδο και για όλη την διάρκεια της περιόδου, δηλώνουν ότι η δράση του δημοσίου τομέα, έπαιξε σημαντικό ρόλο δίνοντας ώθηση στην δράση της εθνικής οικονομίας. Έτσι, η σωστή τοποθέτηση των δημοσίων δαπανών είχε ως συνέπεια την μεγάλη ανάπτυξη, όχι μόνο για την υπό εξέταση περίοδο, αλλά και για σχέδια που πραγματοποιήθηκαν την επόμενη πενταετία. Από την άλλη, οι δημόσιες δαπάνες και το εθνικό εισόδημα παρά την σταθερή σχέση που τα χαρακτήριζε, εμφάνισαν διπολική σχέση αιτιότητας, που σημαίνει ότι το ένα προκαλεί την αύξηση του άλλου. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ένα μίγμα σχέσεων, αφού οι υποκατηγορίες των δημοσίων δαπανών καταλήγουν να έχουν διαφορετική σχέση αιτιότητας. Βασική αιτία όλων αυτών, είναι ότι τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης οικονομίας και γενικότερα το προφίλ των δημοσίων της δαπανών, δεν επηρεάστηκε από την πολιτική κατάσταση της χώρας, πράγμα που φαίνεται μέσα από το αμετάβλητο μέγεθος και τοποθέτηση των δημοσίων δαπανών, σε αντίθεση με το μεταβαλλόμενο πολίτευμα (Singh&Sahni,1984, σελ.637-638).

Όμως η προσπάθεια της μεγέθυνσης των αναπτυσσόμενων χωρών, είναι ένα ζητούμενο που απασχολεί σε μεγάλο βαθμό τους οικονομολόγους, οι οποίοι θεωρούν ότι υπάρχει περιθώριο για βελτίωση καθώς σε αυτές σημαντικό ρόλο παίζουν οι αποφάσεις των πολιτικών και ο ρόλος του δημοσίου και της αγοράς. Έτσι, οι Elliot και Palmer (1999) εξετάζουν με την χρήση μιας ταυτόχρονης εξίσωσης αν υπάρχει επίδραση μεταξύ των δημοσίων δαπανών πάνω στον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ και στον ρυθμό μεταβολής των εξαγωγών, που αποτελούν βασικό στοιχείο ανάπτυξης της Τζαμάικα. Το θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης τους, ήταν συνδυασμός των δύο θεωριών που έχουν ήδη αναλυθεί, αυτή των νεοφιλελεύθερων και των structuralist και οι οποίες έχουν διαφορετικές απόψεις για τον ρόλο που πρέπει να παίζει ο δημόσιος τομέας (Elliot&Palmer,1999,σελ.41-42).

Όμως το βασικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζουν την μελέτη τους, είναι τα συμπεράσματα προγενέστερης μελέτης του Donald Harris (1990), ο οποίος μελετώντας την περίπτωση της Τζαμάικα και χρησιμοποιώντας την θεωρία συσχέτισης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η μαζική αύξηση στην δημόσια κατανάλωση ήταν βασική αιτία για την ζοφερή οικονομική κατάσταση της χώρας την περίοδο 1974-1980. Επιπλέον, υπέθεσε ότι ένας διπλασιασμός του ποσοστού της κυβερνητικής κατανάλωσης μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση του επιτοκίου και έτσι να επηρεαστούν οι ιδιωτικές δαπάνες για κατανάλωση, οπότε και να μειωθούν οι εξαγωγές και το ποσοστά αύξησης του ΑΕΠ. Οι διαπιστώσεις των μελετών του είναι

ότι η μεγέθυνση του δημοσίου τομέα καταπιέζει την μεγέθυνση της οικονομίας (Elliot&Palmer,1999,σελ.42).

Οι Elliot και Palmer (1999), προκειμένου να ελέγξουν την ισχύ ή μη των συμπερασμάτων του Harris, δηλαδή αν υπάρχει ταυτόχρονη αύξηση του δημοσίου τομέα και μείωση του ποσοστού μεγέθυνσης, καταφεύγουν στην χρήση τριών διαφορετικών εξισώσεων, καθεμιά από τις οποίες μελετά την σχέση που μπορεί να υπάρχει ανάμεσα στην αύξηση του ΑΕΠ και του δημοσίου τομέα, στην αύξηση των εξαγωγών και του μεγέθους του δημοσίου τομέα, αλλά και στην ισχύ ή μη θετικής συσχέτισης μεταξύ της τρέχουσας κατανάλωσης και της κατανάλωσης προηγούμενης περιόδου. Οι υποθέσεις αυτές, χαρακτηρίζονται από την πιθανότητα ενίσχυσης της νεοφιλελεύθερης θεωρίας ή της structuralist θεωρίας, χωρίς να αποκλείεται και η άποψη ότι μια δημόσια κατανάλωση με αντιεξαγωγικό χαρακτήρα μπορεί να δημιουργεί μεροληψία στον τομέα των παραδοσιακών εξαγωγών. Σε μια τέτοια περίπτωση, η σχέση μεταξύ αύξησης του ΑΕΠ και οικονομικής μεγέθυνσης, θα είναι αρνητική, ενώ η σχέση μεταξύ συνολικών εξαγωγών και οικονομικής μεγέθυνσης, μπορεί να είναι και θετική (Elliot&Palmer,1999,σελ.43).

Τα συμπεράσματα της μελέτης τους δεν φαίνεται να επιβεβαιώνουν την άποψη του Harris, ότι δηλαδή η μεγέθυνση του δημοσίου τομέα μεροληπτεί υπέρ της μιας κατάστασης που συμπιέζει την ανάπτυξη και την αύξηση των εξαγωγών. Επιπλέον, δεν επιβεβαιώνεται η υπόθεση ότι μια αύξηση των δημοσίων δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ, μπορεί να οδηγεί σε μείωση των εξαγωγών, αν και τα αποτελέσματα αυτά μεταβάλλονται όταν οι μεταβλητές υπολογιστούν σε πραγματικούς όρους. Από την άλλη, η αρνητική σχέση μεταξύ του ποσοστού των μη-παραδοσιακών εξαγωγών και της δημόσιας κατανάλωσης, εξακριβώνουν τα όσα υποψιάζεται ο Harris, ότι δηλαδή η δράση του δημοσίου τομέα μέσω των δαπανών του μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τον μη-παραδοσιακό τομέα εμπορίου. Εξάλλου ο Harris, είναι από αυτούς που υποστηρίζει ότι στην δεκαετία του 1970, η Τζαμάικα ήταν μια από τις χώρες που χαρακτηριζόταν από πολλές αντιθέσεις, κάτι που μεταβιβάστηκε και στην μεγαλύτερη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας. Αυτό είναι που τον έκανε να θεωρεί ότι στην συγκεκριμένη χώρα σημαντικό ρόλο έπαιξε η αύξηση της δημόσιας κατανάλωσης, οπότε και σημειώθηκε θετική και στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των εξαγωγών και της δημόσιας κατανάλωσης. Ενώ από την ύπαρξη της θετικής σχέσης μεταξύ της αύξησης της οικονομικής ανάπτυξης και των εξαγωγών, υπέθεσαν ότι η δημόσια κατανάλωση, μπορεί τελικά να ωθεί την

ανάπτυξη προς τα πάνω, ενισχύοντας αποτελέσματα προγενέστερων μελετών (Elliot&Palmer,1999,σελ.45-46).

Πάντως, η οικονομία της Τζαμάικα, χαρακτηρίζεται από θετική σχέση μεταξύ δημόσιας κατανάλωσης και ΑΕΠ, αρνητική σχέση απέναντι στο ποσοστό των παραδοσιακών εξαγωγών και θετική συσχέτιση της δημόσιας κατανάλωσης, των εξαγωγών και του ΑΕΠ, κάτι που πρέπει να μελετηθεί περισσότερο, ώστε να επιτευχθεί το επιθυμητό επίπεδο ανάπτυξης. Σε σχέση με όλα αυτά, το βασικότερο συμπέρασμα που προκύπτει και που πρέπει να υιοθετηθεί από τις αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες, είναι ότι πρέπει να γίνεται η καλύτερη δυνατή εκμετάλλευση των δημοσίων δαπανών (Dawn&Ransford,1999, σελ.47).

Συναρτήσει της σχέσης που μπορεί να χαρακτηρίζει την μεταβολή του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης και του ρυθμού μεταβολής των εξαγωγών, προγενέστερες μελέτες των Edward (1993) και Mauer (1994), απέδειξαν ότι δεν υπάρχουν ενδείξεις για την υιοθέτηση της μεταξύ τους σύνδεσης. Το γεγονός αυτό για τους Rodriguez και Rodrik (1999), προέρχονταν από την αδυναμία των οικονομετρικών μελετών να την υποστηρίξουν (Kenny&Williams, 2001, σελ.9). Σε όλα αυτά προστίθεται και η άποψη του Pritchett (1996c), ότι οι μεταβλητές που χρησιμοποιούνται στις μελέτες οικονομικής μεγέθυνσης για να δείξουν τις επιδράσεις του εμπορίου σε μια οικονομία, συνήθως δεν εμφανίζουν συσχέτιση όταν το δείγμα των μελετών αποτελείται από μια σειρά χωρών, κάτι που οφείλεται στο ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει μεγάλος βαθμός ολοκλήρωσης μεταξύ των διαφόρων αγορών (Kenny&Williams, 2001, σελ.10).

Μια ακόμα ιδιόμορφη περίπτωση αναπτυσσόμενης χώρας, που αποτελεί αντικείμενο έρευνας πολλών μελετών, είναι και η οικονομία της Αφρικής. Ως προς την οικονομική της μεγέθυνση, υπάρχουν πολλές και διαφορετικές απόψεις, ενώ για τους περισσότερους η ανάπτυξη της συγκρίνεται και συσχετίζεται με αυτή της Λατινικής Αμερικής και Ασίας· έτσι για τον Maddison (1995), η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος της Αφρικής στην διάρκεια του πρώτου μισού του αιώνα είναι γρηγορότερη από αυτήν των χωρών της Ασίας, μια σχέση που στην διάρκεια του χρόνου αλλάζει (Collier&Gunning, 1999, σελ.3).

Ωστόσο, η συγκεκριμένη οικονομία, παρ' όλες τις προσπάθειες της για ανάπτυξη και οικονομική βοήθεια που έχει δεχθεί, αντιμετωπίζει προβλήματα τα οποία κατά κύριο λόγο έχουν να κάνουν με το κλίμα και την γεωγραφική τοποθεσία της χώρας. Και αυτό γιατί ο συνδυασμός των δύο παραγόντων εμποδίζει την σωστή

παραγωγή τοπικών προϊόντων, αλλά και την εξαγωγή τους στο χαμηλότερο δυνατό κόστος. Αυτά σε συνδυασμό με τις πολιτικές αυξημένου προστατευτισμού του εμπορίου και της συνεχόμενα υποτιμημένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, αποτέλεσαν τα βασικά εμπόδια για την ανάπτυξη του εμπορίου και ότι αυτή συνεπάγεται (Collier&Gunning, 1999, σελ.9-10). Βέβαια, ο Boserup, υποστήριξε ότι όταν μια οικονομία αντιμετωπίζει εμπόδια ή προβλήματα στην διεξαγωγή της παραγωγής είναι θετικό αφού προχωρεί σε δομικές αλλαγές ως προς τον τρόπο παραγωγής, οπότε και αυξάνει η πιθανότητα για επιτάχυνση του ρυθμού μεταβολής της οικονομικής μεγέθυνσης (Landau, 1983, σελ.786).

Μεγάλο επίσης εμπόδιο, εκτός από τον ρόλο του καθεστώτος, δημιουργεί και η αυξημένη γραφειοκρατία που χαρακτηρίζει την χώρα, η μεγάλη αύξηση των θέσεων εργασίας του δημοσίου τομέα, χωρίς να συνοδεύεται από αποτελεσματικότητα στις δαπάνες και στις υπηρεσίες που προσφέρονται, με αποτέλεσμα η χώρα να χαρακτηρίζεται από το παράδοξο μεταξύ της σχέσης των φτωχών δημοσίων υπηρεσιών και των υψηλών δημοσίων δαπανών (Collier&Gunning, 1999, σελ.10). Έτσι, οι δημόσιες δαπάνες για εκπαίδευση είχαν αρνητική επίδραση πάνω στην οικονομική ανάπτυξη, αφού οι φτωχές υπηρεσίες της δεν δημιουργούσαν το κατάλληλο απόθεμα ανθρώπινου κεφαλαίου, ενώ εξαιτίας του μεγέθους του δημοσίου η ιδιωτική δραστηριότητα συρρικνώθηκε, αν δεν εξαφανίστηκε. Σημαντικό επίσης ρόλο, έπαιξε η αδιαφορία των υπευθύνων για την δημιουργία των κατάλληλων υποδομών που θα βοηθούσαν την εκβιομηχάνιση της χώρας και την εκμετάλλευση των φυσικών της πόρων, από τους οποίους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό. Σε γενικές γραμμές οι ευθύνες για την αργή οικονομική ανάπτυξη, ρίχνονται στις επιλογές της εσωτερικής πολιτικής καθώς θεωρείται όχι μόνο ότι ήταν λανθασμένες, αλλά και ότι υπήρχε μεγάλη αναντιστοιχία με τον χρόνο επιλογής τους (Collier&Gunning, 1999, σελ.11).

Ανεξάρτητα όμως από τις εσωτερικές επιλογές οικονομικής πολιτικής, μεγάλη ευθύνη φέρουν και οι πολιτικές που στην ουσία επιβάλλονταν στις αναπτυσσόμενες χώρες και που σχεδιάζονταν από την Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Κοινό χαρακτηριστικό των οικονομικών πολιτικών που στόχευαν στην ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών, ήταν η υποτίμηση, η μείωση των ελλειμμάτων και του πληθωρισμού, η απελευθέρωση των τιμών και των επιτοκίων και η ιδιωτικοποίηση. Και ενώ η λογική των πολιτικών αυτών, ήταν ότι θα οδηγούσαν στην απελευθέρωση πόρων από το δημόσιο, κάτι που σε συνδυασμό με

την αύξηση της ιδιωτικής δράσης θα έφερνε ανάπτυξη αφού επικρατούσε η άποψη ότι οι κρατικές παρέμβαση είχαν αρνητικό αντίκτυπο, τα επιθυμητά αποτελέσματα δεν επήλθαν. Ένα κοινό βασικό χαρακτηριστικό όλων αυτών των πολιτικών, ήταν ότι σχετίζονταν με την μείωση των δημοσίων εξόδων, με την επιθυμία ότι θα σημειωνόταν και μείωση του πληθωρισμού.

Όμως, βασικό μειονέκτημα σε όλα τα παραπάνω, ήταν ότι οι διάφορες οικονομίες για τις οποίες προορίζονταν οι πολιτικές αυτές, δεν είχαν ούτε τα ίδια χαρακτηριστικά, ούτε τις ίδιες καταστάσεις να αντιμετωπίσουν κάτι που άρχισε να γίνεται αντιληπτό από την δεκαετία του 1990, όπου και τα διάφορα υποδείγματα των οικονομικών πολιτικών, άρχισαν να περιλαμβάνουν και άλλους παράγοντες· οι νέοι αυτοί παράγοντες ήταν το φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, η βελτίωση της πολιτικής που ασκούνταν και η ανάπτυξη του κοινωνικού συνόλου. Ενδεικτικό παράδειγμα της αλλαγής αυτής είναι ότι πρόσφατες μελέτες που διερευνούν τις αιτίες της οικονομικής μεγέθυνσης, περιέχουν δεσμεύσεις που δημιουργούν διαφορετικών ειδών εμπόδια, καθώς διαφοροποιούνται οι συναρτήσεις παραγωγής κάθε οικονομίας ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που καθεμιά από αυτές περιέχει. Επιπλέον, μεταξύ των υποδειγμάτων που έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία σαράντα χρόνια, δεν υπάρχει μια ακολουθία ως προς τα αποτελέσματα και αυτό δημιουργεί σημαντικά προβλήματα, με την έννοια ότι δεν μπορεί να υπάρξει μια ερευνητική συνέχεια (Kenny&Williams, 2001, σελ.4).

Αν και το σκεπτικό που κυριάρχησε ήταν ότι η εφαρμογή των παραπάνω πολιτικών, θα οδηγούσε στην αύξηση του ποσοστού ανάπτυξης τελικά όπως δείχνουν οι διάφορες μελέτες, μάλλον, το αντίθετο συνέβη. Μάλιστα, όπως υποστηρίζουν οι Collier και Gunning (1999), οι πολιτικές που απέβλεπαν στην βοήθεια των Αφρικανικών χωρών δεν φαίνεται να έχουν εκπληρώσει τον στόχο τους, καθώς τα ποσοστά ανάπτυξης δεν αντιστοιχούν στα επιθυμητά. Άρα, σύμφωνα με τους αριθμούς, δεν μπορεί να υποστηριχθεί η άποψη του Bauer (1982) ότι η Αφρική και γενικά οι χώρες που μοιράζονται παρόμοια χαρακτηριστικά δεν εκμεταλλεύθηκαν τις ευκαιρίες και την βοήθεια ανάπτυξης που τους δόθηκε (Collier&Gunning, 1999, σελ.14).

Όλα όσα υποστηρίχθηκαν παραπάνω, αποδεικνύονται και με την μελέτη της Hoeffler (1999), η οποία χρησιμοποιώντας διαστρωματικά στοιχεία ανά πέντε χρόνια, για το χρονικό διάστημα 1965-1990, προσπάθησε να βρει την αιτία του αργού ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης της Αφρικής. Στο υπόδειγμα που εφάρμοσε έλαβε υπόψη

της το αρχικό επίπεδο εισοδήματος, το ποσοστό της επένδυσης, την ανάπτυξη του πληθυσμού και το ποσοστό των ατόμων που είναι εγγεγραμμένοι στα σχολεία, αφού μέσα από αυτό εκτίμησε το απόθεμα του ανθρώπινου κεφαλαίου που υπάρχει στην χώρα. Τα αποτελέσματα την οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι μεγάλη βαρύτητα ευθύνης για τα χαμηλά ποσοστά μεγέθυνσης, έφερε η γεωγραφική θέση και το κλίμα της χώρας, καθώς και η τοπική νοοτροπία που δυσκολεύεται να αφομοιώσει και να δεχθεί τα νέα δεδομένα. Βέβαια, η αιτιολόγηση αυτής της μορφής δεν είναι σταθερή στον χρόνο, αλλά μεταβάλλεται ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιόδου και τις πολιτικές που εφαρμόζονται (Collier&Gunning,1999, σελ.17).

Αν και όλα τα παραπάνω, αναφέρονται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις χωρών, είναι γενικά αποδεκτό ότι οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες έρχονται αντιμέτωπες με παρόμοιες καταστάσεις, χωρίς να γίνεται διαχωρισμός των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών καθεμιάς από αυτές. Υπάρχουν μελέτες που προσπαθούν να εξετάσουν κατά πόσο για μια σειρά χωρών υπάρχουν χαρακτηριστικά που να σχετίζονται με την ύπαρξη υψηλών ή χαμηλών ποσοστών οικονομικής μεγέθυνσης. Μια ομάδα τέτοιων υποδειγμάτων, καταλήγει σε συμπεράσματα που δεν συμπίπτουν μεταξύ τους, εξαιτίας της χρήσης διαφορετικών στοιχείων και μεταβλητών, οπότε ο έλεγχος και η πρόβλεψη για μεγέθυνση γίνεται ακόμα δυσκολότερος. Ο Sherden (1998), είναι ένας από αυτούς που έχει συλλέξει αρκετά «ενοχοποιητικά» στοιχεία για την αξιοπιστία των βραχυπρόθεσμων προβλέψεων των οικονομικών μεταβλητών, συμπεριλαμβανομένης και της μεταβλητής της οικονομικής ανάπτυξης. Η μελέτη του, βασίζεται στην εκτίμηση της οικονομικής μεγέθυνσης που συντελείται στο χρονικό διάστημα του δείγματος του, διαπιστώνοντας ότι καμία πρόβλεψη δεν είναι περισσότερο συνεπής από τον μέσο όρο των προβλέψεων. Από την άλλη, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το να γίνονται προβλέψεις για την μακροχρόνια οικονομική μεγέθυνση είναι ευκολότερο από το να μελετάται η ευστάθεια των αποτελεσμάτων κάθε έτους, χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν αδυναμίες (Kenny&Williams, 2001, σελ.5).

Μεταξύ όλων των άλλων, για πολλούς προσδιοριστική είναι η συμβολή της δημόσιας επένδυσης στο μέγεθος της οικονομικής μεγέθυνσης· έτσι, οι Milbourne, Otto και Voss (2003), προσπαθούν να επαληθεύσουν ή να απορρίψουν τον παραπάνω ισχυρισμό ξεκινώντας την ανάλυση τους από την διάκριση της παραγωγικότητας που μπορεί να χαρακτηρίζει την ιδιωτική και δημόσια επένδυση ως προς το συνολικό παραγόμενο προϊόντος και γενικότερα στην κίνηση του οικονομικού συστήματος.

Παρόλο που ο διαχωρισμός αυτός γίνεται αποδεκτός, πολλοί είναι εκείνοι που θεωρούν ότι ορισμένα σχέδια δημόσιας επένδυσης, είναι δυνατό να δίνουν τελικά προϊόντα και υπηρεσίες. Από την άλλη, υπάρχει δυνατότητα μεγάλο ποσοστό της δημόσιας επένδυσης να πρέπει να κατηγοριοποιηθεί σε δαπάνες υποδομής, παραχωρώντας με αυτόν τον τρόπο υπηρεσίες ιδιωτικής παραγωγής (Milbourne, Otto&Voss, 2003, σελ.527).

Το βασικό θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης των Milbourne, Otto και Voss είναι αυτό των Mankiw et al. (1992), όπου χρησιμοποιείται το υπόδειγμα ενδογενούς μεγέθυνσης του Swan-Solow, η χρήση του οποίου δίνει το πλεονέκτημα διαχωρισμού του αποθέματος του φυσικού κεφαλαίου σε ιδιωτικό και δημόσιο, επιτρέποντας επιπλέον και τον διαχωρισμό μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου κεφαλαίου στην παραγωγή τεχνολογίας. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια εξίσωση μακροχρόνιας ισορροπίας που δείχνει την πορεία προς αυτήν⁷. Στην προσπάθεια τους να εξετάσουν την ισχύ ή μη της υπόθεσης που κάνουν, χρησιμοποίησαν χρονολογικές σειρές για την περίοδο 1960-1985 που αναφέρονται στις μεταβλητές του πραγματικού ΑΕΠ ανά εργαζόμενο, στις πραγματικές επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ, καθώς και στον διαχωρισμό ιδιωτικής και δημόσιας επένδυσης ως ποσοστό του ΑΕΠ. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι πηγές των στοιχείων δεν συμπεριλαμβάνουν τις πετρελαιοπαραγωγικές χώρες και επιπλέον θέτουν όριο στο μέγεθος του πληθυσμού που πρέπει να ικανοποιείται ώστε να περιληφθούν στο δείγμα οι διάφορες χώρες (Milbourne, Otto&Voss, 2003, σελ.527).

Οι ενδείξεις που προκύπτουν από την μελέτη εξετάζονται και από άλλους μελετητές με την χρήση διαφορετικών εργαλείων και υποθέσεων· έτσι, οι Canning και Fay (1993), χρησιμοποιώντας διαστρωματικά στοιχεία προσπάθησαν να εξετάσουν κατά πόσο η βελτίωση των μεταφορικών δικτύων επηρεάζει την οικονομική δραστηριότητα, διαπιστώνοντας ότι η ελαστικότητα των μεταφορικών υποδομών είναι αρκετά υψηλή, ειδικά για τις αναπτυσσόμενες χώρες και άρα θετική η σχέση μεταξύ των μεταβλητών. Από την άλλη, οι Easterly and Rebelo (1993) θεώρησαν την σχέση μεταξύ εφαρμοζόμενων δημοσιονομικών πολιτικών και οικονομικής μεγέθυνσης ως μέρος της δημόσιας επένδυσης, καθώς η προσέγγιση τους στηρίχθηκε στην μελέτη του Barro (1991). Αυτός, χρησιμοποίησε διάφορες

---

⁷ Πρέπει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια μελέτες που σχετίζονται με την μεγέθυνση των οικονομιών βασίζονται στην χρήση υποδειγμάτων ενδογενούς μεγέθυνσης, όπως αυτή του Barro (1991).

υποκατηγορίες δημοσίων επενδύσεων ώστε να καταλήξει σε ένα γενικό συμπέρασμα ως προς την συμπεριφορά τους. Έτσι, διαπίστωσαν ότι ο διαχωρισμός της δημόσιας επένδυσης σε διάφορες υποκατηγορίες, συνεπάγεται την μείωση της σημαντικότητας που έχουν πάνω στην οικονομική μεγέθυνση (Milbourne, Otto&Voss, 2003, σελ.528).

Το θεωρητικό πλαίσιο των Milbourne, Otto και Voss, υιοθετήθηκε και από τους Devarajan et al. (1996), οι οποίοι όμως έρχονται σε αντίθετα αποτελέσματα σε σχέση με τα παραπάνω. Έτσι, χρησιμοποιώντας δείγμα σαράντα τριών αναπτυσσόμενων χωρών, διαπίστωσαν ότι μια αύξηση στο ποσοστό των δαπανών δημόσιας κατανάλωσης έχει θετικό και στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα στην οικονομική μεγέθυνση, σε αντίθεση με το αποτέλεσμα μιας αύξησης του ποσοστού των δαπανών δημόσιας επένδυσης. Επιπλέον, παρατήρησαν την ύπαρξη θετικής συσχέτισης μεταξύ δημόσιας κατανάλωσης και οικονομικής μεγέθυνσης, συμφωνώντας ότι για τις αναπτυσσόμενες χώρες η πολιτική που αφορά την συλλογή των δημοσίων δαπανών από τις τρέχουσες δαπάνες κεφαλαίου, δεν μπορεί να συμβαδίσει με τις ανάγκες που υπάρχουν, οπότε οι τρέχουσες δαπάνες είναι πολύ πιο παραγωγικές στο όριο σε σχέση με τις δαπάνες που αφορούν την επένδυση (Milbourne, Otto&Voss, 2003, σελ.528).

Όταν όμως στην ανάλυση, χρησιμοποιήθηκε δείγμα είκοσι ενός χωρών του ΟΟΣΑ, προέκυψαν πολύ πιο σταθερά αποτελέσματα, αφού βρέθηκε θετική η επίδραση από την δημόσια επένδυση στην οικονομική μεγέθυνση και αρνητική της δημόσιας κατανάλωσης. Από την άλλη, επανεξέταση του υποδείγματος για δείγμα σαράντα δύο από τις σαράντα τρεις αναπτυσσόμενες χώρες, έδειξε ότι η αρνητική επίδραση της δημόσιας επένδυσης πάνω στην οικονομική μεγέθυνση είναι ένα χαρακτηριστικό των αναπτυσσόμενων και όχι των ανεπτυγμένων χωρών. Όμως αυτό που προκύπτει ως γενικό συμπέρασμα είναι ότι δεν είναι σωστό να υποστηρίζεται ότι η θετική επίδραση της επένδυσης στην οικονομική μεγέθυνση οφείλεται στο ότι συνήθως τα δείγματα των χωρών που μελετώνται, αποτελούνται σε μεγάλο ποσοστό από αναπτυγμένες χώρες (Milbourne, Otto&Voss, 2003, σελ.538).

Η αιτιολόγηση των παραπάνω αποτελεσμάτων ποικίλει ανάλογα με τον τρόπο της προσέγγισης· από την μία οι Devarajan et al. (1996), ισχυρίζονται ότι όλα αυτά οφείλονται στο γεγονός ότι στις αναπτυσσόμενες χώρες, υπάρχει δυνατότητα υπερεπένδυσης του δημοσίου κεφαλαίου, οπότε οι οριακές επενδύσεις έχουν αρνητικά αποτελέσματα. Με άλλα λόγια, ισχυρίζονται ότι για να λυθεί το πρόβλημα

της ανάπτυξης των χωρών αυτών, θα πρέπει να εφαρμοστεί προσεκτικότερη εξέταση των αναγκών τους, ώστε να επενδυθούν τα κεφάλαια τους ανάλογα και να μετατοπιστούν οι δημόσιοι πόροι από τα επενδυτικά αγαθά στην τρέχουσα κατανάλωση. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται και από τον Prichett (1996), ο οποίος όχι μόνο συμφωνεί με την ύπαρξη αντιπαραγωγικότητας των δημοσίων επενδύσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά θεωρεί ότι θα πρέπει να γίνει μελέτη για την παραγωγικότητα των δημοσίων επενδύσεων τους. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι δεν μπορεί να υπάρξει μια σταθερή εικόνα για την σχέση μεταξύ των μεγεθών που εξετάζουμε, ειδικότερα όταν η μελέτη αναφέρεται σε αναπτυσσόμενες χώρες (Milbourne, Otto&Voss, 2003, σελ.528).

Ωστόσο, οι Milbourne, Otto και Voss, πιστεύουν ότι μπορεί να δοθεί μια καλή ερμηνεία για τις διακυμάνσεις που υπάρχουν στο συνολικό επίπεδο μιας χώρας ως προς το κατά κεφαλήν εισόδημα. Έτσι, εφαρμόζοντας κατάλληλες οικονομετρικές μεθόδους, τα όσα προκύπτουν δίνουν δυνατότητα για διαχωρισμό της ιδιωτικής από την δημόσια επένδυση. Στην ουσία όμως, η μελέτη επικεντρώνεται στον έλεγχο τριών διαφορετικών υποθέσεων, οι οποίες βασίζονται σε διαφορετικές «ομάδες» μεταβλητών ιδιωτικού και δημοσίου κεφαλαίου και προσπαθούν να δείξουν πόσο καθεμιά από αυτές επηρεάζει την μακροχρόνια ισορροπία. Εξαιτίας της κατηγοριοποίησης αυτής, τα αποτελέσματα αποκλίνουν δείχνοντας ότι η δημόσια επένδυση δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ξεχωριστός προσδιοριστικός παράγοντας των επιπέδων του κατά κεφαλήν εισοδήματος ανά χώρα, όταν υιοθετείται η διαίρεση της. Ενώ το θεωρητικό πλαίσιο δίνει μίγμα σχέσεων για την επίδραση ή μη πάνω στην οικονομική μεγέθυνση, κάνοντας δυσκολότερο τον διαχωρισμό μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης (Milbourne, Otto Voss, 2003, σελ.538).

Από την άλλη, οι Mankiw et al (1992), με το πλαίσιο ανάλυσης που δημιούργησαν βρήκαν ότι η δημόσια κατανάλωση χαρακτηρίζεται συνεχώς από αρνητικό συντελεστή, ο οποίος είναι οριακά σημαντικός, ανεξάρτητα από το αν στο δείγμα των χωρών που εξετάζονται, περιέχονται πετρελαιοπαραγωγικές χώρες ή οι χώρες που χρησιμοποιούνται στις εκτιμήσεις τους οι Devarajan et al (1996). Όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι κατάφεραν να υποστηρίξουν την πραγματοποίηση μεταφοράς των δημοσίων διαθεσίμων από τις δαπάνες του κεφαλαίου, στις τρέχουσες δαπάνες. Ωστόσο και ο Prichett (1996), βρήκε ότι η δημόσια επένδυση, είναι δυνατό να μην είναι καλό μέσο μέτρησης ροής των υπηρεσιών του αποθέματος του δημοσίου κεφαλαίου, ειδικότερα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Επιπλέον, συμφώνησε ότι στην

περίπτωση που το δημόσιο κεφάλαιο έχει υψηλή παραγωγικότητα, τότε το ποσοστό στο οποίο η δημόσια επένδυση μετατρέπεται σε χρήσιμο κεφάλαιο, μπορεί να είναι χαμηλό, ακόμα και όταν το δημόσιο κεφάλαιο χρησιμοποιείται αποτελεσματικά, οπότε και η αξιολόγηση του μπορεί να μην είναι σωστή. Ένα τέτοιο γεγονός, θα έχει ως άμεση συνέπεια ο συντελεστής της δημόσιας επένδυσης να είναι μια σύνδεση της παραμέτρου της συνάρτησης παραγωγής και της δραστηριότητας της επένδυσης, τόσο που να οδηγεί σε πρόβλημα ταυτοποίησης.

Με αυτήν του την κριτική ο Prichett προκάλεσε μεγάλο προβληματισμό και αντιδράσεις, ενώ συνέχισε τονίζοντας ότι οι πολιτικές που ασκούνται, δεν θα πρέπει να βασίζονται στις παλινδρομήσεις και στα όσα δείχνουν τα εμπειρικά στοιχεία για το σύνολο της χώρας, αλλά πίστευε ότι θα έπρεπε να γίνει λεπτομερής ανάλυση των αναγκών και χαρακτηριστικών κάθε μιας από τις χώρες, ώστε να χαράζονται και προσαρμόζονται ανάλογα οι πολιτικές (Milbourne, Otto Voss, 2003, σελ.539).

Μεγάλο όμως μέρος της βιβλιογραφίας, ασχολείται και με τα πιθανά αποτελέσματα που μπορεί να έχει η ροή των υπηρεσιών από το δημόσιο στην παραγωγικότητα του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας ή ακόμα γενικότερα στην επίδραση που μπορεί να έχει η δημόσια επένδυση στον σχεδιασμό της ιδιωτικής επένδυσης. Οι Kolluri, Panik και Wahad (2000), προσπαθούν να διαπιστώσουν ποιο είναι το κατάλληλο και αποτελεσματικό μέγεθος που θα πρέπει να έχει ο δημόσιος τομέας και η ιδιωτική παραγωγή, αλλά και ποία η σχέση που θα πρέπει να χαρακτηρίζει την δημοσιονομική δραστηριότητα και τις μεταβλητές που επηρεάζουν την ιδιωτική κατανάλωση και επένδυση. Η προσπάθεια τους επικεντρώνεται στην εύρεση της σχέσης μεταξύ εθνικού εισοδήματος και οικονομικής ανάπτυξης για τις χώρες-μέλη της ομάδας G7 (Καναδάς, Γαλλία, Ιταλία, Ιαπωνία, Βρετανία, ΗΠΑ, Γερμανία) λαμβάνοντας υπόψη τον «Νόμο του Wanger»⁸.

Σε σχέση με τον νόμο αυτό, υπάρχουν πολλές μελέτες που συμπεραίνουν την ύπαρξη θετικής σχέσης ανάμεσα σε έναν αυξανόμενο δημόσιο τομέα και στην

---

⁸ Ο Νόμος του Wagner (Wagner,1883), υποστηρίζει ότι οι δημόσιες δαπάνες, σε κάθε κοινωνία αυξάνονται με ρυθμό γρηγορότερο από τον ρυθμό αύξησης του εθνικού προϊόντος της. Αυτό σημαίνει ότι οι δημόσιες δαπάνες δεν αυξάνονται μόνον απόλυτα, αλλά και σχετικά ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος. Η εξέλιξη αυτή, υποδηλώνει ότι διαχρονικά μεταβιβάζονται ολοένα και περισσότερα αναλογικά μέσα παραγωγής από την ιδιωτική στην δημόσια χρήση, καθώς αυξάνεται η σχετική σημασία του δημοσίου τομέα. Με άλλα λόγια, ο νόμος αυτός υποθέτει είναι ότι η ελαστικότητα κατανάλωσης για τα δημόσια αγαθά είναι μεγαλύτερη της μονάδας. Ωστόσο, υπάρχει και η αντίθετη άποψη που θεωρεί ότι η οικονομική μεγέθυνση που συντελείται είναι αυτή που ωθεί την αύξηση του εθνικού εισοδήματος, η σχέση αυτή είναι γνωστή ως «άποψη του Keynes» (Δριτσάκης&Βαζακίδης, σελ.68, Dritsakis&Adamoopoulos, σελ.457).

οικονομική ανάπτυξη, κάτι που ισχύει κυρίως για τις αναπτυσσόμενες και όχι για τις ανεπτυγμένες χώρες. Οι Kolluri, Panik, και Wahab, επιπρόσθετα βρήκαν μια σειρά προσδιοριστικών παραγόντων που διαμορφώνουν την σχέση μεταξύ εθνικού εισοδήματος και οικονομικής ανάπτυξης ενώ μια υπόθεση που χαρακτηρίζει και την μελέτη τους είναι ότι βραχυχρόνια η πραγματική δημόσια επένδυση δεν συγκλίνει ποτέ με το επιθυμητό επίπεδο της στην βραχυχρόνια περίοδο, κάτι που συμβαίνει μόνο μακροχρόνια, οπότε και καταλήγουμε στην ισορροπία. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μέθοδος της συνολοκλήρωσης που υιοθετείται στην μελέτη δηλώνει ακριβώς αν υπάρχει ή όχι μακροχρόνια σχέση μεταξύ των μεταβλητών (Kolluri, Panik & Wahad, 2000, σελ. 1060).

Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται αναφέρονται στην περίοδο 1960-1993 και έχουν να κάνουν με τις μεταβλητές της συνολικής δημόσιας επένδυσης (δημόσια κατανάλωση και μεταβιβαστικές πληρωμές) και με το ΑΕΠ. Το συμπέρασμα που προκύπτει σε γενικές γραμμές είναι ότι για το σύνολο των χωρών υπάρχει μακροχρόνια σχέση, οπότε ενισχύεται η ισχύς του νόμου για τις χώρες αυτές που εξετάζονται· εξαίρεση στα παραπάνω αποτελούν οι χώρες της Γαλλίας και του Καναδά, καθώς αυτές δεν χαρακτηρίζονται από σχέση συνολοκλήρωσης της δημόσιας κατανάλωσης και του εθνικού εισοδήματος, αντίστοιχα (Kolluri, Panik & Wahad, 2000, σελ. 1064).

Και ενώ σε γενικές γραμμές η εργασία τους συμπεραίνει ότι μακροχρόνια οι δημόσιες δαπάνες των χωρών αυτών, αυξάνονται με μεγαλύτερη ταχύτητα σε σχέση με το εθνικό τους εισόδημα, η κριτική που τους ασκείται είναι σφοδρή. Καθώς ένας τέτοιος αυξανόμενος δημόσιος τομέας κριτικάρεται τόσο από τον Oxley (1994), όσο και από άλλους συγγραφείς οι οποίοι συμφωνούν ότι στις εκβιομηχανισμένες χώρες θα μπορούσε μια υποκατάσταση των δημοσίων δαπανών προς τις ιδιωτικές να οδηγήσουν σε αύξηση του εθνικού πλούτου, οπότε και σε αύξηση των κοινωνικών δημοσίων δαπανών (Kolluri, Panik & Wahad, 2000, σελ. 1066).

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την μέθοδο της συνολοκλήρωσης, διαπιστώνεται ότι οι δημόσιες δραστηριότητες στην μακροχρόνια περίοδο έχουν μια ευαισθησία στις αλλαγές του εθνικού εισοδήματος· ένα συμπέρασμα που μπορεί να προσδιορίσει την εφαρμογή μιας ελλειμματικής πολιτικής. Βέβαια, μια συνεχόμενη εφαρμογή επεκτατικής δημόσιας δραστηριότητας, δημιουργεί μεγάλα ελλείμματα και χρέη, διαταράσσοντας την ισορροπία της οικονομίας. Συνεπώς, στις όποιες αποφάσεις οικονομικής πολιτικής, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ένας συνδυασμός αλλαγών

στην φορολόγηση και στην πορεία των δαπανών, ώστε να διατηρηθεί μια σταθερή μακροχρόνια μεγέθυνση (Kolluri, Panik&Wahab, 2000, σελ.1066-1067).

Σε σχέση με τα παραπάνω και από μια άλλη σκοπιά ανάλυσης, οι Kenny και Williams (2001) προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ των επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ και της κατά κεφαλήν οικονομικής μεγέθυνσης που πραγματοποιείται. Προτού προχωρήσουν στην ανάλυση τους, τονίζουν ότι εξαιτίας των διαφορετικών ειδών επένδυσης που υπάρχουν και της εναλλακτικότητας που τα χαρακτηρίζει, μόλις το 5% αυτών, θεωρείται ότι επηρεάζει την οικονομική μεγέθυνση, αν και υπάρχει ισχυρή σχέση σημαντικότητας και συσχέτισης (Kenny&Williams, 2001, σελ.6).

Επιπλέον, τονίζουν ότι υπάρχει για την αρχή της περιόδου που εξετάζουν (1950-1990), υπάρχει μια αρκετά ισχυρή σχέση μεταξύ της επένδυσης και του κατά κεφαλήν εισοδήματος, με τις πλουσιότερες χώρες να χαρακτηρίζονται από υψηλό ποσοστό επένδυσης. Παράλληλα, παρατηρείται μεγάλη απόκλιση μεταξύ των εισοδημάτων πλούσιων και φτωχότερων χωρών, πράγμα που σημαίνει ότι για τις τελευταίες υπάρχει πιθανότητα η επένδυση να συσχετίζεται μόνο με την μεγέθυνση, επειδή αυτή με την σειρά της, συσχετίζεται με τον πλούτο κάθε οικονομίας. Ακόμα όμως και σε αυτήν την περίπτωση, εμφανίζεται να υπάρχει άμεση συσχέτιση της επένδυσης με το κατά κεφαλήν εισόδημα (Kenny&Williams, 2001, σελ.8-9).

Εξίσου σημαντικό ρόλο στις αναλύσεις που γίνονται, κατέχει και το ποσοστό παραγωγικότητας των δημοσίων επενδύσεων, ενώ είναι γενικά αποδεκτό ότι οι δημόσιες δαπάνες δεν χρησιμοποιούνται με τον αποτελεσματικότερο τρόπο. Πολλές από τις μελέτες που καταπιάνονται με την παραγωγικότητα των επενδύσεων, υποστηρίζουν ότι στην συνολική συνάρτηση του παραγόμενου προϊόντος πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και η παραγωγικότητα του τομέα αυτού. Έτσι ο Ratner (1983), εκτιμά την συνολική συνάρτηση παραγωγής του Cobb-Douglas, για το παραγόμενο προϊόν του ιδιωτικού τομέα, ως συνάρτηση της απασχόλησης, του ιδιωτικού κεφαλαίου και του αποθέματος του δημόσιου κεφαλαίου, βρίσκοντας μια αρκετά υψηλή ελαστικότητα παραγωγικότητας του κεφαλαίου. Από την άλλη, ο Aschauer (1989), υπολόγισε μια παρόμοια συνάρτηση παραγωγής, διασπώντας το δημόσιο κεφάλαιο σε στρατιωτικό και μη-στρατιωτικό και εξετάζοντας και τις δημόσιες δαπάνες ως ένα τρίτο συστατικό της δημόσιας εισροής, με αποτέλεσμα να βρει μεγαλύτερη παραγωγικότητα για το μη-στρατιωτικό κεφάλαιο, ενώ παρόμοια αποτελέσματα προήλθαν και από την μελέτη του για το σύνολο του κεφαλαίου.

Όλα αυτά επιβεβαιώθηκαν και από μελέτη της Munuel (1990a, 1990b), η οποία χρησιμοποιώντας στοιχεία για 48 πολιτείες των ΗΠΑ, συμπέρανε ότι το δημόσιο κεφάλαιο είναι στατιστικά σημαντικό. Όμως για την συγκεκριμένη χώρα, υπάρχει η αίσθηση ότι υπάρχει μεγάλη παραγωγικότητα των τρεχουσών δημοσίων εκπαιδευτικών υπηρεσιών, χωρίς να αποδεικνύεται κάτι τέτοιο και για τις υπόλοιπες δημόσιες υπηρεσίες (Evans&Karras, 1984, σελ1-2).

Σύμφωνα με τους Evans και Karras (1984), οι συσχετίσεις που εμφανίζονται στις μεταβλητές δεν εξηγούν απαραίτητα τις πιθανές σχέσεις αιτιότητας που μπορεί να υπάρχουν στις υπό εκτίμηση εξισώσεις, οπότε και οδηγούμαστε σε λάθος εκτιμήσεις. Έτσι, προσπαθούν να συνδυάσουν τα στοιχεία της συνάρτησης παραγωγής του Cobb-Douglas, δίνοντας της δύο διαφορετικές μορφές εξειδίκευσης και χρησιμοποιώντας διαστρωματικά στοιχεία για 48 πολιτείες των ΗΠΑ και την χρονική περίοδο 1980-1986. Οι μεταβλητές που λαμβάνονται υπόψη είναι η ανά ώρα εργασίας απασχόληση, το απόθεμα κεφαλαίου, οι συνολικές δημόσιες δαπάνες, το δημοσίου κεφαλαίου και οι δημόσιες υπηρεσίες που προσφέρονται σε μια χώρα, ενώ μεταξύ των άλλων λαμβάνονται και στοιχεία που δηλώνουν τις διαφορές κλίματος, επιπέδου τεχνολογίας, τοπογραφίας, που είναι γενικά του επιπέδου παραγωγικότητας μεταξύ των πολιτειών των ΗΠΑ.

Πραγματοποιώντας τις κατάλληλες οικονομετρικές μεθόδους, υπάρχουν ενδείξεις ότι για την συγκεκριμένη οικονομία οι δημόσιες υπηρεσίες εκπαίδευσης είναι πολύ παραγωγικές, κάτι που δεν ισχύει και για τις υπόλοιπες δραστηριότητες του δημοσίου. Επιπλέον, διαπιστώνουν αρνητική παραγωγικότητα του δημοσίου κεφαλαίου, η οποία είναι συχνά στατιστικά σημαντική, ενώ τα αποτελέσματα δεν μεταβάλλονται ακόμα και όταν χρησιμοποιείται εναλλακτική μέθοδος (Evans&Karras, 1984, σελ6).

Εκτιμώντας όλα αυτά διαπιστώνεται ότι η οικονομία των ΗΠΑ, χαρακτηρίζεται μάλλον από υπεροψία ως προς τις δημόσιες δαπάνες· μάλιστα, φαίνεται να ισχύει ότι ακόμα και αν οι δραστηριότητες της κυβέρνησης έδιναν περισσότερους πόρους στην ιδιωτική παραγωγή, δεν θα παρουσιαζόταν σημαντική μεταβολή του αποτελέσματος. Με άλλα λόγια, γίνεται αντιληπτό ότι η οικονομία των ΗΠΑ, δεν παρουσιάζει δομική κρίση.

Ανεξάρτητα όμως από την έξαρση των μελετών που σχετίζονται με την σχέση των δημοσίων δαπανών και των υπόλοιπων μεταβλητών που επηρεάζουν την οικονομική δραστηριότητα και άρα και την οικονομική μεγέθυνση, είναι αποδεκτό

ότι οι μεταβλητές που χρησιμοποιούνται ως επεξηγηματικές είναι σχετικά λίγες-φτάνουν τις πενήντα (Levine&Renelt, 1992, σελ.942). Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται και από τον Arthur Lewis (1965), ο οποίος στο βιβλίο του “The Theory of Economic Growth”, υποστηρίζει ότι οι βασικότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες της οικονομικής μεγέθυνσης είναι το εμπόριο και η εξειδίκευση του, η ελευθερία της οικονομικής δράσης, η βελτίωση των γνώσεων, η εφαρμογή νέων ιδεών, οι αποταμιεύσεις, η επένδυση, ο πληθυσμός και το παραγόμενο προϊόν, καθώς επίσης και ο δημόσιος τομέας, η δύναμη που αυτός έχει και οι πολιτικές αποφάσεις που επηρεάζουν την οικονομική δραστηριότητα. Ενώ, ένας πολύ σημαντικός παράγοντας είναι και αυτός του ποσοστού επένδυσης (Kenny&Williams, 2001, σελ.5).

Όπως όμως, οι Bradford I. De Long (1980) και Romer (1987), επισημαίνουν, οι εμπειρικές μελέτες δεν μπορούν να επιβεβαιώσουν την πιθανή σύγκλιση μεταξύ των διαφόρων μεγεθών. Έτσι, οι Levine και Renelt (1992), προσπάθησαν να δείξουν πόσο σωστό είναι να θεωρούμε αντιπροσωπευτικά τα αποτελέσματα που οι εμπειρικές μελέτες δίνουν για τα στοιχεία μιας οικονομίας. Τελικά, διαπίστωσαν ότι μόνο ορισμένες από αυτές τις μεταβλητές που θεωρούμε σημαντικές, μπορούν να ερμηνεύσουν τις σχέσεις που υπάρχουν σε μια οικονομία. Ο προβληματισμός τους αυτός προέρχεται από το γεγονός ότι οι διάφορες μελέτες που διεξάγονται δεν έχουν κάποιο δεδομένο θεωρητικό πλαίσιο ως προς το ποιες μεταβλητές θα κρατηθούν σταθερές ή θα χρησιμοποιηθούν ως επεξηγηματικές κατά την διεξαγωγή των ελέγχων, οπότε η αποδοχή κάποιων αποτελεσμάτων μπορεί να είναι λανθασμένη (Levine&Renelt, 1992, σελ.943).

Έτσι, αν και υπάρχουν διάφοροι μέθοδοι εξέτασης του πόσο σημαντική είναι η συσχέτιση μεταξύ διαφόρων μεταβλητών και οικονομικής μεγέθυνσης, θεωρούνται ότι είναι πολύ εύθραυστες οι σχέσεις μεταξύ των δεικτών οικονομικής πολιτικής που ακολουθείται και της μεγέθυνσης που υφίσταται. Σύμφωνα με όλα αυτά, οι Levine και Renelt (1992), συμπεραίνουν ότι υπάρχει θετική σχέση και μεγάλη συσχέτιση ανάμεσα στο ποσοστό της επένδυσης ως προς το ΑΕΠ και της οικονομικής μεγέθυνσης, με θετική να είναι και η σχέση ανάμεσα στο ποσοστό του εμπορίου του παραγόμενου προϊόντος και του ποσοστού επένδυσης (Levine&Renelt, 1992, σελ.945).

Το βασικό θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης τους αυτής, είναι ένας συνδυασμός των μελετών των Komerdi και Meguire (1985) και του Barro (1991), με καθένα από αυτά χρησιμοποιεί διαφορετική εξειδίκευση εξισώσεων. Τα στοιχεία που

χρησιμοποιούνται επεκτείνονται στην περίοδο 1960-1989 και αφορούν εκατόν δεκαεννέα χώρες, χωρίς να περιλαμβάνονται οι μεγάλες πετρελαιοπαραγωγικές. Επειδή όμως, τα περισσότερα στοιχεία για τις δημόσιες δαπάνες και τους φόρους είναι υπαρκτά μετά το 1974, για αυτό και το μεγαλύτερο μέρος της ανάλυσης επεκτείνεται στην περίοδο 1979-1989. Η όλη ανάλυση βασίζεται στην χρήση τριών ειδών εξισώσεων, οι οποίες ανάλογα με τις επεξηγηματικές μεταβλητές που περιλαμβάνουν καταλήγουν και σε διαφορετικά αποτελέσματα (Levine&Renelt, 1992, σελ.943-944-945).

Προτού καθορίσουν τις μεταβλητές που θα χρησιμοποιούσαν, ανακάλυψαν ότι σε σαράντα διαφορετικές μελέτες ως μεταβλητές επένδυσης χρησιμοποιούνται διαφορετικές μεταβλητές (το ποσοστό επένδυσης, ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού, η μέτρηση του ανθρώπινου κεφαλαίου και η μέτρηση του αρχικού επιπέδου εισοδήματος) χωρίς να λείπουν τα διάφορα προβλήματα μετρήσεων και με κοινό χαρακτηριστικό την θετική σχέση επένδυσης και ΑΕΠ. Πάντως για την περίοδο εξέτασης 1960-1989, βρέθηκε μερική αρνητική σχέση μεταξύ του ΑΕΠ και του αρχικού επιπέδου του εισοδήματος. Τελικά, οι μεταβλητές που χρησιμοποιούν είναι το κατά κεφαλήν εισόδημα, η επένδυση ως ποσοστό του ΑΕΠ, το επιτόκιο και άλλες επεξηγηματικές μεταβλητές σε σχέση με την οικονομική μεγέθυνση, καθώς και μια ομάδα μεταβλητών που λαμβάνονται πάντοτε υπόψη σε περίπτωση μελέτης που αφορά την οικονομική μεγέθυνση (Levine&Renelt, 1992, σελ.946).

Εξαιτίας του ότι η θεωρητική βάση είναι συνδυασμός δύο προγενέστερων μελετών, προκύπτουν δύο διαφορετικά ζητήματα που πρέπει να ερευνηθούν, με σημαντικότερο το γεγονός ότι παίρνοντας τους δείκτες οικονομικής πολιτικής που ασκείται σε καθεμιά από τις χώρες, εμφανίζεται συσχέτιση ανάμεσα στην μεταβλητή αυτής και την οικονομική μεγέθυνση, χωρίς να θεωρείται σημαντική. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ότι για τις χώρες που αναπτύχθηκαν γρηγορότερα σε σχέση με τον μέσο όρο ανάπτυξης των υπολοίπων την περίοδο 1960-1989, τείνουν να έχουν υψηλά ποσοστά εξαγωγών και επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ, καθώς και υψηλά ποσοστά της εκπαίδευσης που υποδηλώνουν υψηλό επίπεδο ανθρώπινου κεφαλαίου. Αν και οι μεταβλητές αυτές έχουν θετική συσχέτιση με την μεταβλητή της οικονομικής ανάπτυξης, τα όποια συμπεράσματα διαφοροποιούνται όταν το υπόδειγμα διασπαστεί σε επιμέρους εξισώσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν διαφορετικούς προσδιοριστικούς παράγοντες (Levine&Renelt, 1992, σελ.948).

Όμως, η πορεία της οικονομικής μεγέθυνσης μιας οικονομίας, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από την δημοσιονομική πολιτική που ασκείται. Μάλιστα, παρότι έχουν γίνει αρκετές εμπειρικές μελέτες που προσπάθησαν να χαρακτηρίσουν την σχέση δημοσιονομικής πολιτικής και αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος, δεν υπάρχουν συγκεκριμένα αποτελέσματα. Διαπιστώνεται λοιπόν, ότι καθέννας από τους δείκτες δημοσιονομικής πολιτικής, δεν συσχετίζεται σημαντικά με την επένδυση ή ακόμα έχει λάθος σημείο στην βασική παλινδρόμηση. Βέβαια, οι διαπιστώσεις αυτές, εξαρτώνται από τον τρόπο μέτρησης του δημοσίου τομέα, ή με άλλα λόγια της μεταβλητής που θεωρούμε ότι υποδηλώνει τον δημόσιο τομέα, αν και συνήθως ως τέτοια, χρησιμοποιείται ο λόγος των δημοσίων δαπανών προς το ΑΕΠ. (Levine και Renelt, 1992, σελ.949). Μάλιστα αν και υπάρχουν πολλές θεωρητικές προβλέψεις για την ύπαρξη αρνητικής σχέσης μεταξύ των δημοσίων δαπανών και του ποσοστού μεγέθυνσης, αποτέλεσμα που προέρχεται από την αρνητική επίδραση του κεφαλαίου, διαπιστώνεται ότι οι διάφορες μετρήσεις των δημοσιονομικών πολιτικών σχετίζονται με την μεταβλητή των επενδύσεων (Levine και Renelt, 1992, σελ.951).

Όμως, εκτός από τον ρόλο της δημοσιονομικής πολιτικής, σημαντική είναι και η σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και νομισματικής πολιτικής. Οι Komerdi και Meguire (1975), βρήκαν την σχέση που υπάρχει μεταξύ του μέσου όρου της αύξησης προσφοράς χρήματος και του μέσου όρου αύξησης του πληθωρισμού να είναι αρνητικά σχετιζόμενα με την οικονομική μεγέθυνση, Όμως οι Griet και Tullock (1989), χρησιμοποιώντας διαστρωματικά στοιχεία και χρονολογικές σειρές βρήκαν να υπάρχει αρνητική σχέση ανάμεσα στο τυπικό σφάλμα του πληθωρισμού και στην ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε (Levine και Renelt, 1992, σελ.957).

Από την άλλη, οι Tanzi και Zee (1996) στην προσπάθειά τους να εξετάσουν τις επιδράσεις που προκύπτουν από τις μεταβλητές των δημοσιονομικών και νομισματικών μεταβλητών, διαπίστωσαν ότι υπάρχουν ενδείξεις για την ύπαρξη σχέσεων μεταξύ της εφαρμοζόμενης φορολογικής πολιτικής, των δημοσίων δαπανών και της ουδετερότητας του δημοσίου χρέους, ενώ δεν κατέληξαν σε συγκεκριμένα αποτελέσματα για την σχέση αυτών των μεταβλητών με την οικονομική μεγέθυνση. Ακολουθώντας την λογική τους, οι Bruno και Easterly (1995) δεν κατάφεραν να βρουν τόσο την σχέση μεταξύ πληθωρισμού και οικονομικής μεγέθυνσης, όσο και την σχέση ανάμεσα στην οικονομική μεγέθυνση και στις μεταβλητές που δείχνουν την δραστηριότητα της οικονομίας (Kenny & Williams, 2001, σελ.9).

Όμως, ο συνδυασμός του θεωρητικού πλαισίου των Levine και Renelt (1992), οδήγησαν στην ύπαρξη διαφορετικών συμπερασμάτων σε σχέση με κάθε μια από αυτές· έτσι διαπιστώνεται η ύπαρξη μη-συσχέτισης για τους δείκτες της οικονομικής πολιτικής με την οικονομική μεγέθυνση. Ενώ, συμπεραίνουν την ύπαρξη θετικής σχέσης για τις μέσες τιμές οικονομικής μεγέθυνσης και επένδυσης, εκφρασμένη ως ποσοστό του ΑΕΠ, αλλά και για τις μέσες τιμές των εξαγωγών και της επένδυσης, εκφρασμένα και πάλι ως ποσοστά του ΑΕΠ.

Επιπρόσθετα, για πολλές περιπτώσεις μετρήσεων των ασκούμενων οικονομικών πολιτικών, φαίνεται να μην υπάρχει σχέση ανάμεσα σε αυτές και στην μεγέθυνση που συντελείται και ότι η αρνητική σχέση του αρχικού επιπέδου εισοδήματος με την οικονομική μεγέθυνση, ισχύει για την υπό εξέταση περίοδο 1960-1989, χωρίς κανένας από τους δείκτες της δημοσιονομικής πολιτικής να σχετίζεται με την ανάπτυξη ή και με το ποσοστό επένδυσης-το ίδιο ισχύει και πολλούς άλλους δείκτες πολιτικών-(Levine και Renelt,1992, σελ.959).

Πέρα όμως από τα παραπάνω, μεγάλο ενδιαφέρον προκαλεί και η σχέση αιτιότητας που μπορεί να υπάρχει μεταξύ του ρυθμού μεταβολής του εθνικού εισοδήματος και της οικονομικής μεγέθυνσης. Με άλλα λόγια η ισχύς του «νόμου του Wagner» ή της ισχύς Κενσιανής σχέσης, όπου ο πρώτος υιοθετείται από τα υποδείγματα των δημοσίων οικονομικών, ενώ η δεύτερη από την ανάλυση των μακροοικονομικών υποδειγμάτων, καταλήγοντας σε διαφορετικά συμπεράσματα. (Singh&Sahni, 1984, σελ. 630).

Στην βάση των παραπάνω σχέσεων αιτιότητας, βασίστηκε και η μελέτη των Dritsakis και Adamopoulos (2004), οι οποίοι ασχολήθηκαν με την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας και την τάση που έχουν οι δημόσιες δαπάνες της. Τα στοιχεία της μελέτης τους επεκτείνονται στην περίοδο 1960-2001, ενώ προσπαθούν να απαντήσουν στην σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ δημοσίων δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης και να προσδιορίσουν τις πηγές που καθορίζουν την οικονομική μεγέθυνση. Επιπλέον, το βασικό σημείο της μελέτης είναι ότι εξαρχής γίνεται αποδεκτή η υπόθεση του νόμου του Wagner, που σημαίνει ότι θεωρείται δεδομένη η θετική ελαστικότητα του εισοδήματος στον δημόσιο τομέα.

Η εγκυρότητα του κανόνα αυτού και το κατά πόσο ισχύει, έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών, οι περισσότερες από τις οποίες τον αποδέχονται· σε αυτές σημαντικότερες είναι οι μελέτες των Peacock and Wiseman (1961), Musgrave (1969,1988), Michas (1975), Mann (1980), Ram (1986, 1987), Courakis et al. (1993).

Όμως θεωρείται ότι οι μέθοδοι ανάλυσης που χρησιμοποιούνται υποθέτουν από την αρχή ότι οι χρονολογικές σειρές είναι στάσιμες και έτσι τα αποτελέσματα μπορεί να είναι και λανθασμένα αυτός είναι και ο λόγος που χρησιμοποιείται η μέθοδος της συνολοκλήρωσης. Μελέτες που βασίζουν την ανάλυση τους στην μέθοδο αυτή και που ενισχύουν την ύπαρξη του κανόνα του Wagner, είναι μελέτες των Murthy (1993), Henrekson(1993),Hondroyiannis&Papapetrou(1995),Legrenzi(2000)· όπως επίσης και αυτές των Pronoroulos (1981), Abizabeh και Gray (1985), Courakis (1993), που υιοθετούν την ίδια μέθοδο ανάλυσης για την περίπτωση της Ελλάδας (Δριτσάκη&Βαζακίδη ,2003, σελ.69).

Οι Dritsakis και Adamopoulos (2004), χρησιμοποιούν στοιχεία χρονολογικών σειρών για τις μεταβλητές των συνολικών δημοσίων δαπανών, του ποσοστού μεγέθυνσης ΑΕΠ, του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού και έναν δείκτη που δείχνει το επίπεδο των τιμών, ενώ ο «νόμος του Wagner» παίρνει την μορφή τριών εξισώσεων καθεμιά από τις οποίες περιλαμβάνει μερικές μόνο υποκατηγορίες των δημοσίων δαπανών. Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή υπάρχει πιθανότητα η αύξηση των δημοσίων δραστηριοτήτων να οφείλεται στο ότι κάποια σημαντική κατηγορία κοινωνικών δαπανών έχει μεγάλη εισοδηματική ελαστικότητα, οπότε επηρεάζεται και όλη η ανάλυση, χωρίς όμως να είναι ξεκάθαρο αν κάτι τέτοιο ισχύει. Επιπλέον, μεταξύ όλων αυτών σημαντικό ρόλο στην ανάλυση παίζει και η μετατόπιση του πληθυσμού προς τις αστικές περιοχές, καθώς μειώνονται οι πηγές στις οποίες μπορεί να στηρίζεται το εθνικό εισόδημα (Dritsakis&Adamopoulos, 2004, σελ.457-458).

Το τελικό συμπέρασμα της μελέτης τους, είναι ότι παρόλο που καθένα από τα υποδείγματα αυτά λαμβάνει υπόψη του ορισμένα μόνο είδη των δημοσίων δαπανών, γίνεται αποδεκτό ότι αυτές αυξάνουν με μεγάλη ταχύτητα, οπότε και ισχύει ο κανόνας. Η ενίσχυση της αποδοχής, βασίζεται και στο γεγονός ότι η ελαστικότητα της κατανάλωσης τόσο για τις συνολικές δημόσιες δαπάνες, όσο και για τις υποκατηγορίες της, είναι συνεπής με τα όρια που βάζει ο νόμος. Ενώ τελικά διαπιστώνεται ότι η σχέση αιτιότητας που υπάρχει μεταξύ των μεγεθών, χαρακτηρίζεται ως διπολική ή διπλής κατεύθυνσης (Dritsakis&Adamopoulos, 2004, σελ.462).

Παρόμοια και στο ίδιο πλαίσιο ανάλυσης βρίσκεται και η μελέτη των Δριτσάκη και Βαζακίδη (2003), που ενισχύει τα παραπάνω αποτελέσματα για την ελληνική οικονομία. Η ανάλυση, επεκτείνεται στην περίοδο 1960-2001 και αφορά τις μεταβλητές των δημοσίων δαπανών και της οικονομικής ανάπτυξης, ενώ

προσπαθούν να εξετάσουν κατά πόσο υπάρχει μακροχρόνια σχέση μεταξύ των δύο αυτών μεταβλητών, δηλαδή κατά πόσο συνολοκληρώνονται μεταξύ τους, οπότε και υιοθετείται ο νόμος του Wagner (Δριτσάκης&Βαζακίδης, 2003, σελ.71)

Οι εκτιμήσεις που γίνονται στην σχέση ισορροπίας, οι οποίες στην ουσία είναι οι μακροπρόθεσμα εκτιμημένες ελαστικότητες αναφορικά με τις δημόσιες δαπάνες, δείχνουν ότι η οικονομική ανάπτυξη για την Ελλάδα είναι ανελαστική, οπότε απορρίπτεται ο Νόμος του Wagner, ο οποίος προσδιορίζει τον μακροχρόνιο συντελεστή ελαστικότητας μεγαλύτερο της μονάδας. Τελικά, η χρήση κατάλληλων οικονομετρικών μεθόδων, δηλώνει ότι οι δημόσιες δαπάνες στην Ελλάδα, περιέχουν μοναδιαία ρίζα, οπότε προκύπτει η ύπαρξη μακροχρόνια σχέσης ισορροπίας ανάμεσα στις δημόσιες δαπάνες και στην οικονομική ανάπτυξη, με την σχέση αυτή να είναι θετική. (Δριτσάκης&Βαζακίδης, 2003, σελ.77)

Παρόλα τα σημαντικά αποτελέσματα που εξάγονται μέσα από τις μελέτες, ασκείται σφοδρή κριτική σε αυτά, αφού διαφοροποιούνται ανάλογα με τα στοιχεία και τις μεθόδους οικονομετρικής ανάλυσης που χρησιμοποιούνται. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι μελέτες που αναφέρονται στην περίπτωση της Αφρικανικής οικονομίας, όπου ενώ ισχυρίζονται ότι οι οικονομικές πολιτικές που ασκούνται οδηγούν σε βελτίωση, υπάρχουν ταυτόχρονες μελέτες που παραδέχονται ότι η εφαρμογή των ίδιων ή και ακόμα καλύτερων οικονομικών πολιτικών δεν θα μπορέσουν να βελτιώσουν την ανάπτυξη της χώρας αυτής (Kenny&Williams, 2001, σελ.1).

Διαπιστώνουμε εύκολα, την διάσταση των απόψεων που υπάρχει και που δείχνει ξεκάθαρα τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ερευνητές που ασχολούνται με ζητήματα ανάπτυξης, καθώς δεν μπορεί να υπάρξει διάκριση μεταξύ των γενικότερων αιτιών που προκαλούν μακροχρόνια οικονομική ανάπτυξη. Και αυτό γιατί τα εμπειρικά δεδομένα δεν μπορούν απόλυτα και πάντοτε να υποστηρίξουν την οικονομική ανάπτυξη που μπορεί να πραγματοποιείται, αλλά ούτε και να δείξουν την πραγματική της διάσταση. Και ενώ για τις αναπτυσσόμενες χώρες υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός οικονομικών πολιτικών που μπορούν να οδηγήσουν σε αύξηση του ποσοστού μεγέθυνσης της οικονομίας, τα εμπειρικά δεδομένα δεν έχουν την δύναμη να δώσουν τις κατάλληλες κατευθύνσεις για την αποτελεσματική δράση των πολιτικών. Έτσι αυτό που συνήθως παρατηρείται είναι ότι τα εμπειρικά δεδομένα καταλήγουν σε διαφορετικά ή και αντίθετα συμπεράσματα με αυτά της θεωρίας,

υποδεικνύοντας διαφορετικό μείγμα πολιτικών, χωρίς να θεωρείται δεδομένο ότι θα έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Επίσης, συμπεραίνεται ότι υπάρχει μεγάλη απόσταση μεταξύ του αντιπροσωπευτικού υποδείγματος μιας οικονομίας και της πραγματικής της εικόνας, κάτι που δικαιολογεί τις σχέσεις αιτιότητας μεταξύ συγκεκριμένων μεταβλητών στις διάφορες μελέτες που γίνονται. Όμως θεωρείται ότι η αντιμετώπιση της οικονομικής μεγέθυνσης από την οικονομική επιστήμη στις μέρες μας, δεν έχει βοηθήσει πολύ τους μελετητές και αυτό γιατί δεν γίνεται διάκριση μεταξύ των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε οικονομίας, οπότε οι διάφορες πολιτικές που εφαρμόζονται έχουν αποτελέσματα με κάποιες χρονικές υστερήσεις. Ενώ οι όποιες αποφάσεις στηρίζονται στους στόχους που τίθενται και όχι στα περιθώρια βελτίωσης που κάθε οικονομία έχει (Kenny&Williams, 2001, σελ.2).

Όπως όμως επισημαίνουν οι Kenny και Williams (2001), εκτός όλων των άλλων οι οικονομολόγοι που μελετούν την ανάπτυξη έχουν να αντιμετωπίσουν δύο σημαντικές δεσμεύσεις, η μία από αυτές σχετίζεται με το ότι η επιστημονική γνώση δεν επηρεάζεται ούτε μεταβάλλεται μέσα στον χρόνο. Κάτω από αυτό το πρίσμα οποιαδήποτε προσπάθεια θα πρέπει να πραγματοποιείται βάση κάποιων κανόνων και θεωριών, που να εξηγούν τις διάφορες καταστάσεις. Αυτή όμως η επιστημονική δέσμευση απορρέει από μια προγενέστερη, που χαρακτηρίζεται ως οντολογική και αποτελείται από όλες τις θεωρίες και τους διάφορους νόμους, κανόνες των οικονομικών. Ο συνδυασμός των δύο αυτών δεσμεύσεων υποστηρίζει την χρησιμοποίηση των οικονομετρικών μεθόδων για την πραγματοποίηση εμπειρικής έρευνας, δίνοντας όμως συγκεκριμένες κατευθύνσεις (Kenny&Williams, 2001, σελ..2-3)

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω και προσπαθώντας να καταλήξουμε σε ένα γενικό συμπέρασμα για την σχέση που ισχύει μεταξύ των διαφόρων μεταβλητών, συμπεραίνουμε ότι δεν υπάρχει μια σταθερή εικόνα. Και αυτό γιατί σε κάθε ανάλυση που πραγματοποιείται, η διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών, οδηγεί σε αλλοίωση ή και σε στρέβλωση των αποτελεσμάτων. Πάντως σε γενικές γραμμές, αυτό που παρατηρείται είναι η ύπαρξη απόκλισης του ποσοστού μεγέθυνσης που έχει πραγματοποιηθεί στις διάφορες οικονομίες.

Σύμφωνα όμως με την παραπάνω ανάλυση, διαπιστώνουμε ότι μεγάλη είναι η βαρύτητα που δίνεται στις δημόσιες δαπάνες, όπως σημαντικό είναι και το ποσοστό παραγωγικότητας που τις χαρακτηρίζει. Μπορούμε επίσης να διαπιστώσουμε ότι η

δράση του δημοσίου τομέα, τουλάχιστον στις περισσότερες από τις μελέτες που συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα ενότητα, φαίνεται μέσα από τις μεταβλητές των δημοσίων δαπανών για κατανάλωση και επένδυση. Ενώ, σημαντικό επίσης ρόλο παίζουν και οι επενδύσεις που ο ιδιωτικός τομέας αναλαμβάνει, καθώς θεωρείται ότι μέσα από αυτές η οικονομική μεγέθυνση ανακάμπτει· όμως πρέπει να επισημανθεί ότι η δράση του, εξαρτάται από την ιδεολογία που χαρακτηρίζει κάθε οικονομία. Προσπαθώντας να καταλήξουμε σε ένα γενικό συμπέρασμα, μπορούμε να πούμε ότι οι μεταβλητές των δημοσίων δαπανών για επένδυση και κατανάλωση, καθώς και η μεταβλητή της ιδιωτικής επένδυσης, φαίνεται να έχουν θετική και διαφορετική ως προς την σημαντικότητα, επίδραση πάνω στην οικονομική μεγέθυνση, αποτέλεσμα που εξαρτάται και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε οικονομίας. Χρησιμοποιώντας τις μεταβλητές αυτές για την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, περιμένουμε ότι τα αποτελέσματα που θα προκύψουν, θα αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα στο μέγιστο δυνατό ποσοστό.

VI. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ **ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

Σύμφωνα με τα όσα έχουν αναφερθεί στην προηγούμενη ενότητα, μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι οι μεταβλητές που παίζουν σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό της οικονομικής μεγέθυνσης, είναι αυτές της δημόσιας κατανάλωσης και επένδυσης καθώς και η μεταβλητή των ιδιωτικών επενδύσεων· αυτές θα χρησιμοποιηθούν στην ανάλυση της ενότητας αυτής, εκφρασμένες ως ποσοστά του ΑΕΠ, προκειμένου να διαπιστώσουμε κατά πόσο επηρεάζουν την εξαρτημένη μεταβλητή του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ⁹.

Γνωρίζοντας τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας, τα αποτελέσματα που περιμένουμε να έχουμε είναι θετικά τόσο για την δράση του δημοσίου τομέα, όσο και για τον ιδιωτικού, όπως αυτός δηλώνεται στην παρούσα εργασία. Βέβαια, εξαιτίας της μεγάλης επέκτασης που έχει ο δημόσιος τομέας της συγκεκριμένης οικονομίας, περιμένουμε ότι η επίδραση του πάνω στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ θα είναι μεγάλη, παρόλο που η φιλοσοφία που έχει υιοθετεί τα τελευταία χρόνια δίνει το προβάδισμα στην οικονομία της αγοράς. Από την άλλη, ως προς τις ιδιωτικές επενδύσεις, περιμένουμε να έχουν θετικό συντελεστή, αλλά αρκετά

---

⁹ Όλες οι μεταβλητές είναι εκφρασμένες σε πραγματικές τιμές με έτος βάσης το 1995.

περιορισμένο σε σχέση με αυτό των δημοσίων, καθώς έχουν πραγματοποιηθεί πολλές πρωτοβουλίες ώστε να αυξηθούν.

Χρησιμοποιώντας στοιχεία χρονολογικών σειρών, για τις μεταβλητές που αναφέρθηκαν για την περίοδο 1970-2003 και το υπόδειγμα με μια χρονική υστέρηση, στηριζόμενοι στο υπόδειγμα μερικής προσαρμογής, αφού συνήθως υπάρχει αναντιστοιχία ως προς τον χρόνο άσκησης των οικονομικών πολιτικών και των αποτελεσμάτων που αυτές έχουν, τα αποτελέσματα που προκύπτουν φαίνονται παρακάτω.

Έτσι, η μορφή που το υπό εξέταση υπόδειγμα παίρνει είναι η εξής:

$$raep_t = c(1) + c(2) * raep_{t-1} + c(3) * p_t + c(4) * p_{t-1} + c(5) * gc_t + c(6) * gc_{t-1} + c(7) * g_t + c(8) * g_{t-1}$$

$raep_t$: ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ₁₉₉₅ στον χρόνο t

$raep_{t-1}$: ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ₁₉₉₅ στον χρόνο t-1

p_t : πραγματικές τιμές ιδιωτικής επένδυσης στον χρόνο t

p_{t-1} : πραγματικές τιμές ιδιωτικής επένδυσης στον χρόνο t-1

gc_t : πραγματικές τιμές δημόσιας κατανάλωσης στον χρόνο t

gc_{t-1} : πραγματικές τιμές δημόσιας κατανάλωσης στον χρόνο t-1

g_t : πραγματικές τιμές δημόσιας επένδυσης στον χρόνο t

g_{t-1} : πραγματικές τιμές δημόσιας επένδυσης στον χρόνο t-1

Εφαρμόζοντας την μέθοδο «από το γενικό στο ειδικό» με την χρήση των ελαχίστων τετραγώνων, προσπαθούμε να διαπιστώσουμε ποια από τις μεταβλητές είναι στατιστικά σημαντική και άρα επηρεάζει και την εξαρτημένη μεταβλητή, για επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\alpha=5\%$). Σύμφωνα με τα όσα φαίνονται στον παρακάτω πίνακα προκύπτει ότι στατιστικά σημαντικές είναι οι μεταβλητές της δημόσιας

Dependent Variable: $raep_t$				
Method: Least Squares				
Date: 12/17/04 Time: 10:19				
Sample(adjusted): 1971 2003				
Included observations: 33 after adjusting endpoints				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
c(1)	0.092818	0.118483	0.783386	0.4400
gc_t	-0.916981	0.446516	-2.053633	0.0495
gi_t	2.583909	1.173457	2.201963	0.0361
pi_t	0.724663	0.284284	2.549081	0.0166
pi_{t-1}	-0.810192	0.287874	-2.814396	0.0088
R-squared	0.536448	Mean dependent var		0.031707
Adjusted R-squared	0.470226	S.D. dependent var		0.044006
S.E. of regression	0.032030	Akaike info criterion		-3.905573
Sum squared resid	0.028725	Schwarz criterion		-3.678829
Log likelihood	69.44195	F-statistic		8.100772
Durbin-Watson stat	2.571733	Prob(F-statistic)		0.000180

κατανάλωσης και επένδυσης στον χρόνο t , καθώς και η μεταβλητή της ιδιωτικής επένδυσης στον χρόνο t και στον χρόνο $t-1$. Παρατηρούμε ότι οι συντελεστές των μεταβλητών της επένδυσης έχουν θετικό πρόσημο, με αυτόν της δημόσιας να είναι μεγαλύτερος σε σχέση με τον συντελεστή της ιδιωτικής. Ένα αποτέλεσμα που έρχεται μεν σε αντίθεση με το πλαίσιο δράσης που έχει κληθεί να λειτουργήσει η ελληνική οικονομία (επικράτηση της οικονομίας της αγοράς), αλλά δηλώνει τις πρωτοβουλίες που ο τομέας αυτός αναλαμβάνει για μια σειρά δεκαετιών. Από την άλλη, η δημόσια κατανάλωση εμφανίζεται με αρνητικό πρόσημο, όπως αρνητικό είναι και το πρόσημο της ιδιωτικής επένδυσης στον χρόνο $t-1$, γεγονός συνεπές με το σκεπτικό ότι επενδύσεις και γενικότερα δραστηριότητες που δεν ολοκληρώνονται την περίοδο που πραγματοποιούνται, αλλά μεταφέρονται σε μελλοντικές χρονικές περιόδους, οδηγούν στην σπατάλη πόρων, μειώνοντας έτσι την θετική επίδραση που θα μπορούσαν να είχαν πάνω στην οικονομική μεγέθυνση, αν ολοκληρώνονταν την περίοδο που ξεκίνησαν.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι τα αποτελέσματα που προκύπτουν δηλώνουν σε ικανοποιητικό βαθμό τα όσα δείχνονται μέσα από την εξέταση των χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας.

VII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η επίτευξη ενός υψηλού ρυθμού μεταβολής οικονομικής μεγέθυνσης και ο τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται, είναι ένα από τα ζητούμενα που απασχολεί τους σχεδιαστές οικονομικής πολιτικής. Η προσπάθεια που γίνεται από κάθε οικονομία ως προς αυτό, διαφέρει και εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά και τις δυνατότητες που καθεμιά από αυτές έχει. Αυτός είναι και ο κυριότερος, ίσως, λόγος για τον οποίο το ποσοστό μεγέθυνσης που έχει πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ των χωρών.

Βέβαια κάτι τέτοιο δεν μπορεί να αποφευχθεί καθώς δεν υπάρχει δυνατότητα τα δομικά χαρακτηριστικά του συνόλου των οικονομιών, να ακολουθήσουν συγκεκριμένη πορεία, με σκοπό να υπάρξει ομοιότητα των αποτελεσμάτων τους. Έτσι, για την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, η οποία έχει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με κάποιες χώρες, η επίτευξη του ρυθμού μεταβολής της οικονομικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα τις τελευταίες δύο δεκαετίες, δεν συγκλίνει με τα επιθυμητά αποτελέσματα. Και παρόλες τις προσπάθειες που έγιναν, οι οποίες ως έναν βαθμό απέδωσαν, φαίνεται ότι υπάρχουν ακόμα περιθώρια βελτίωσης.

Συγκεκριμένα, εξετάζοντας ένα απλό υπόδειγμα οικονομικής μεγέθυνσης διαπιστώνουμε ότι η επίδραση του δημοσίου τομέα, είναι σημαντική αφού τόσο η δημόσια επένδυση, όσο και η δημόσια κατανάλωση, σε μικρότερο όμως βαθμό, επηρεάζουν θετικά τον ρυθμό μεταβολής οικονομικής ανάπτυξης που πραγματοποιείται. Από την άλλη, θετικό είναι το αποτέλεσμα της ιδιωτικής επένδυσης, υποδεικνύοντας την σημασία που αρχίζει να αποκτά η ιδιωτική δράση. Αν και τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης οικονομίας, έρχονται σε αντίθεση με την φιλοσοφία των απελευθερωμένων αγορών που εφαρμόζεται στο επιλεγόμενο πλαίσιο μακροοικονομικής δράσης. Φαίνεται λοιπόν, ότι αν και επιδιώκεται η πρόοδος και η εξέλιξη, η αφομοίωση τους δεν είναι εύκολη να συμβεί, εξαιτίας της δυσκολίας που υπάρχει στην αλλαγή νοοτροπίας. Στην περίπτωση όμως που κάτι τέτοιο γινόταν, τα αποτελέσματα θα ήταν πολύ διαφορετικά, με την δράση του δημοσίου τομέα να παραμένει μεν σημαντική, αλλά να είναι πολύ πιο περιορισμένη σε σχέση με αυτήν του ιδιωτικού.

Σε όλα αυτά σημαντικό ρόλο, έπαιξε και η έλλειψη αξιοπιστίας του δημοσίου τομέα της χώρας σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ελέγχου Hamilton και Flavin (1986), γεγονός που της στέρησε την δανειοληπτική της ικανότητα. Έτσι, η ελληνική

οικονομία έγινε πρωταγωνιστής μιας σειράς ασυνεπών δημοσιονομικών πολιτικών, οπότε και οδηγήθηκε σε αδιέξοδο, επειδή κάθε άλλο παρά ικανοποιητικά χαρακτηρίζονταν τα μεγέθη που ήλθαν ως αποτέλεσμα των εφαρμοζόμενων πολιτικών. Μια εικόνα που βελτιώθηκε μόλις τα τελευταία χρόνια, ακολουθώντας το πρότυπο άλλων οικονομιών, όπου και έγινε δέκτης μιας σειράς περιοριστικών μέτρων.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι το βασικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, είναι όχι τόσο η απροθυμία της να συμμορφωθεί, όσο τα χρόνια δομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει. Βέβαια, το ότι ακολούθησε συγκεκριμένους κανόνες, προκειμένου να μην αποξενωθεί και βελτίωσε κάπως τα μεγέθη και την θέση της στην διεθνή αγορά, δεν συνεπάγεται και απαλοιφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Για να επέλθει όμως περαιτέρω βελτίωση η ελληνική οικονομία θα πρέπει να αποκτήσει εκείνο το μέγεθος της ισχύος, που θα της δίνει την δυνατότητα οι επιλογές της να μην περιορίζονται στις ανάγκες του συνόλου, αλλά να βάζουν σε προτεραιότητα τα ατομικά της σημεία αναφοράς. Ωστόσο, στο νέο πλαίσιο δράσης της, η πιθανότητα να συμβεί κάτι τέτοιο είναι περιορισμένη, χωρίς όμως να αποκλείεται, υπό την προϋπόθεση να γίνουν οι καλύτερες δυνατές επιλογές που θα συνοδεύονται από συνοχή και προώθηση των κατάλληλων μακροοικονομικών μέσων.

Σε σχέση όμως με όλα αυτά, το ζητούμενο είναι κατά πόσο η ελληνική οικονομία, μπορεί να εκμεταλλευτεί τις καταστάσεις και να βρεθεί μπροστά από τις εξελίξεις. Λαμβάνοντας υπόψη τα όσα βίωσε η ελληνική οικονομία τις δύο δεκαετίες, διαπιστώνουμε ότι έχει γίνει αποδεκτό στην συνείδηση όλων ότι δεν υπάρχουν περιθώρια ούτε και δυνατότητες για λανθασμένες κινήσεις, που μπορεί να φέρουν την αστάθεια και αβεβαιότητα του παρελθόντος. Εξάλλου, κανείς δεν επιθυμεί την επιστροφή στις παλιές καταστάσεις, όταν προβλέπεται πρόοδος στο μέλλον.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

✘ Έλεγχος για την ύπαρξη στασιμότητας των μεταβλητών δημοσίων ελλειμμάτων και δημοσίου χρέους

➤ Δημόσια ελλείμματα

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΑ		
Υπόδειγμα	Τιμές ελέγχου	Κριτικές τιμές ADF
Υπόδειγμα με τάση και περιπλάνηση	-0.830207	-3.552973
Υπόδειγμα με περιπλάνηση	-1.369043	-2.954021

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΣΕ ΠΡΩΤΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ		
Υπόδειγμα	Τιμές ελέγχου	Κριτικές τιμές ADF
Υπόδειγμα με τάση και περιπλάνηση	-6.153011	-3.557759
Υπόδειγμα με περιπλάνηση	-5.622333	-2.957110

➤ Χρέος

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΑ		
Υπόδειγμα	Τιμές ελέγχου	Κριτικές τιμές ADF
Υπόδειγμα με τάση και περιπλάνηση	-2.739606	-3.580623
Υπόδειγμα με περιπλάνηση	-3.298233	-2.971853

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΣΕ ΠΡΩΤΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ		
Υπόδειγμα	Τιμές ελέγχου	Κριτικές τιμές ADF
Υπόδειγμα με τάση και περιπλάνηση	-6.627392	-3.557759
Υπόδειγμα με περιπλάνηση	-6.746706	-2.957110

✘ Έλεγχος συνολοκλήρωσης μεταξύ δημοσίων ελλειμμάτων και δημοσίου χρέους για το υπόδειγμα με τάση και περιπλάνηση

Έλεγχοι		Maximum eigenvalue		
Υποθέσεις		Κριτική τιμή	Τιμή Στατιστικής	
μηδενική	εναλλακτική		5%	10%
r=0	r=1	17.88317	14.07	18.63
r≤1	r=2	6.294209	3.76	6.65
		Trace Stochastic matrix		
r=0	r=1	24.17738	15.41	20.04
r≤1	r=2	6.294209	3.76	6.65

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

a) Ελληνική

- Αργεΐτης Γ. (2002), «Παγκοσμιοποίηση ΟΝΕ και Οικονομική Προσαρμογή: η περίπτωση της Ελλάδας», Τυπωθητώ, Αθήνα.
- Αργεΐτης Γ. (2000), «Δημόσιο έλλειμμα, δημόσιο χρέος και η φερεγγυότητα του ελληνικού δημοσίου τομέα», *Σπουδαί*, 50 (1-2), σσ. 199-217.
- Δριτσάκης Ν. και Βαζακίδης Α. (2003), «Δημόσιες Δαπάνες και Οικονομική Ανάπτυξη: Μια Εμπειρική Έρευνα για την Ελλάδα με την ανάλυση της Συνολοκλήρωσης», *Σπουδαί*, 53 (4), σσ. 66-79.

b) Ξενόγλωσση

- Carr L. J., (1983), “Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data: Comment”, *American Economic Review*, Vol. 79, No. 1, pp.267-271.
- Collier P. and Gunning J. W. (1999), “Why Has Africa Grown Slowly?”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 13, No. 3, pp. 3-22.
- Conte A. M. and Darrat F. A. (1988), “Economic Growth and Expanding Public Sector: A Reexamination”, *Review of Economics and Statistics*, Vo. 1. 70, iss. 2, pp. 322-30.
- Darrat A. and Osman Suliman M. (1992) “Real Deficits and real growth: some further results”, *Journal of Post Keynesian Economics*, Fall 1992, Vol. 15, No.1, pp.31-41.
- Dritsakis N. and Adamopoulos A. (2004), “A causal relationship between government spending and economic development: an empirical examination of the Greek economy”, *Applied Economics*, Vol. 36, pp. 457-464.
- Elliot D. R. and Palmet W. R. (1999) “What is the relationship between Government, Exports and GDP Growth? The Jamaican Experience”, *Studies of Comparative International Development*, Vol. 34, No.2, pp. 40-48.
- Eisner R. and Pieper J. P. (1992), “Real Deficits and real growth: a further review”, *Journal of Post Keynesian Economics*, Fall 1992, Vol. 15, No.1, pp.43-49.
- Evans P. and Karras G. (1994), “Are Governmental Activities Productive? Evidence from a Panel of U.S. States”, *Review of Economics and Statistics*, Vol. 76, No. 1, pp. 1-11.

- Kenny C. (2001), “What do We Know About Economic growth? Or Why Don’t We Know Very Much?”, *World Development*, Vol. 29, No.1, pp.1-22.
- Kolluri R. B., Panik J.M. and Wahab S. M. (2000), “Government expenditure and economic growth: evidence from G7 countries”, *Applied Economics*, Vol. 32, pp. 1059-1068.
- Landau D. (1983), “Government Expenditure and Economic growth: A cross-Country Study”, *Southern Economic Journal*, Vol.44, No.3, pp. 783-792.
- Levine Ross and Renelt David (1992), “A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions”, *American Economic Review*, Vol. 82, No. 4, pp. 942-963.
- Masson R. P. (1996), “Fiscal Dimensions of EMU”, *Economic Journal*, Vol. 106, No. 37, pp. 996-1004.
- Milbourne R., Otto G., Voss G. (2003), “Public investment and economic growth”, *Applied Economics*, Vol. 35, pp. 527-540.
- Rao V. V. B. (1989), “Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data: Comment”, *American Economic Review*, Vol. 79, No. 1, pp.272-280.
- Ram R. (1986), “Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data”, *American Economic Review*, Vol. 76, No. 1, pp. 191-203.
- Stanners W. (1996), “*Inflation and growth*”, *Cambridge Journal of Economic*, Vol.20, pp.509-515.
- Stanners W. (1993), “*Is low inflation an important condition for high growth?*”, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 17, pp.79-107.
- Singh B. and Sahni S. B. (1984), “Causality Between Public Expenditure and National Income”, *Review of Economics and Statistics*, Vol. 66, No. 4, pp. 630-644.